

Twaalf levensverhalen van oudere Rotterdammers

Verhalen van de stad

SOL
Durf(t) te doen

Twaalf levensverhalen van oudere Rotterdammers

Verhalen van de stad

Interviews door Ineke Westbroek

Inhoudspagina

1. Mohamed Rasoeibaks	8
'Vader leerde mij wat je op school niet leert'	
2. Marie Van der Berg-Jansen	16
'Gewoon doorgaan, je moet wel'	
3. Annie van Dijk-De Vries	24
'Ik kan het enorm naar mijn zin hebben zonder mensen om mij heen'	
4. Mevrouw Pinar	30
'Je overwint zware periodes door dingen te ondernemen.'	
5. Günther Seidelmann	34
'Trots op de eerlijkheid en loyaliteit die ik mijn kinderen heb kunnen bijbrengen'	
6. Louise Veldhuizen	42
'Kinderen maken mij gelukkig'	
7. Henny Drinkwaard-Voets:	48
'Belangrijk is niet de weg die je gaat, maar het spoor dat je achterlaat'	
8. Mohamed el Joghrafi:	56
'Als het komt, komt het. Je kunt het niet tegenhouden.'	
9. Rita Andrade-Hoste	62
'In de oorlog leer je dingen voor elkaar over te hebben'	
10. Salomon Slier	70
'Met je rug tegen de muur moet je iets doen waardoor je gaat groeien'	
11. Thomas en Gemma Gennissen-Holtgreffe	78
'Dat wij samen zijn, is het mooiste wat wij hebben'	
12. Mohammed el Malki:	86
'Tussen mensen bestaan geen verschillen'	

Alles zijn eigen herinnering

Verhalen zijn overal. Ze beginnen vanaf je eerste ademhaling en houden nooit meer op. Ze blijven niet alleen bij je, ze reizen rond, van generatie tot generatie, zodat ze nooit verloren gaan. Iedereen zit vol met herinneringen. Sommige mooi, sommige droevig. Je ouders, zussen of broers, je tante of oom, grootouders, maar ook die lieve dame om de hoek, of de winkelmedewerker. Door je ervoor open te stellen, door te luisteren, leer je de mensen maar ook je omgeving beter kennen.

Zelf ben ik geboren in Rotterdam-Zuid en de eerste twee jaar opgegroeid in Pendrecht, totdat we verhuisden naar Ommoord; een rustige wijk waar ik nu nog steeds woon. Van die eerste twee jaar heb ik natuurlijk geen eigen herinneringen meer, maar door de verhalen, foto's en vooral video's (want er werd veel gefilmd in de jaren tachtig) heb ik genoeg beelden in mijn hoofd van hoe die tijd is geweest. Zo weet ik nog dat ik in de Sliedrechtstraat geen meter verzette in de dikke laag sneeuw (die vond ik vies, net zoals zand) en dat mijn vader mij voor de deur moest optillen. Ik kan me nog herinneren dat we mijn eerste verjaardag vierden, hartje zomer, met patatjes in ons voortuintje. En dat ik mijn handen in de taart drukte en dat iedereen daarom moest lachen.

In Ommoord groeide ik daarna op in een straat met een groot plein, met allemaal kinderen van mijn leeftijd. Alle ouders kwamen bij elkaar over de vloer en zo werden er al snel vriendschappen gesloten tussen jong en oud. In het park bouwde ik met mijn nieuwe vrienden hutten, zwommen we in de smerige sloot (wat mijn moeder vreselijk vond), schaatsten we in de winter over hetzelfde water en hingen we in de bomen (tot groot ongenoegen van mijn oma, want haar grote angst was dat ik eruit zou vallen, wat ook een paar keer gebeurde). Sommige dingen was ik zelfs vergeten, maar mijn ouders vertellen er nog vaak over, en dan komen de mooiste herinneringen terug die een beetje op de achtergrond waren geraakt. Al helemaal wanneer de oude videobanden tevoorschijn komen voor een filmavondje.

Nog steeds loop ik regelmatig in het park waar ik ben opgegroeid en dan kijk ik naar de sloot, de bomen, de bosjes waarin we de hutten bouwden. En we rijden wel eens langs ons huis in de Sliedrechtstraat. Even ben ik dan terug in de tijd. Een rondritje met mijn ouders mondt vaak uit in een tour langs alle oude woningen van de hele familie, de scholen, werkplekken. Aan alles in Rotterdam hebben we een herinnering en ik zie mezelf ook nooit in een andere stad gaan wonen.

Als schrijver van Young Adult thrillers, is de stad Rotterdam een van mijn inspiratiebronnen. Dingen en mensen die ik hier zie en hoor, komen erin terug.

Jonge mensen die ontwikkelingen meemaken die niemand had durven dromen. Een goede afloop is ook niet verzekerd. Eigenlijk vergelijkbaar met Rotterdam. Spannend, gedurfd, onvoorspelbaar, met valkuilen en ongewisse uitkomsten.

Maar Rotterdam is ook mijn thuis, vol met verhalen van generatie op generatie. Die verhalen geef ik weer door aan de leerlingen aan wie ik gastlessen geef, en zo raken ze nooit verloren.

Btisame Boudhan en Ivo Brandsen, directie SOL (Samen Ondernemend Leren)

Het verhaal van Rotterdam

Ieder mens heeft een bijzonder verhaal. Dat merken wij bij SOL (Samen Ondernemend Leren) dagelijks. Bij ieder bezoek aan een Rotterdamse oudere komen de verhalen los, of dat nu in het kader van een 75+huisbezoek of de SOL Ouderen Maatschappelijk Werker van de Wijkteam die een oudere bezoekt. Vaak prachtige, mooie en ontroerende verhalen. En dat kan over van alles gaan. Een nieuw kleinkind dat is geboren, de aardige bureu of het weer, alles vormt de bron van een verhaal.

Maar niet alleen de oudere Rotterdammers zitten barstensvol verhalen. Een jaar geleden – toen Covid 19 nog een onbekend verschijnsel was – zaten de Huizen van de Wijk iedere week vol met bewoners die tijdens het ontbijt hun weekervaringen uitwisselden. Of bewoners die tijdens de bingo, de yogales of het schilderen de kans niet voorbij lieten gaan om hun verhalen kwijt te kunnen. Achter iedere bewoner schuilt een verhaal.

Dat is ook de kern van ons werk: zoeken naar de verhalen die onze bewoners van jong tot oud vertellen en waarmee wij aan de slag kunnen. Kinderen die vertellen over hun dromen, wat ze in hun leven graag zouden willen doen of worden. Jongeren die schoorvoetend bekenen een keer op een groot podium te willen staan, of ervoor uitkomen dat ze weer naar school willen en hun opleiding toch willen afmaken. Of gewoon een baan waarmee ze een nieuwe, frisse start kunnen maken. Volwassenen die vrijwilligerswerk hebben gevonden en zo een nieuw, ander levensverhaal creëren. Verhalen verschillen van mens tot mens.

In de afgelopen jaren hoorden wij intense, en soms ook verdrietige verhalen. En geen enkel verhaal doet daarbij onder voor een ander verhaal. Ieder verhaal vertelt namelijk het verhaal van een mens en is daarmee uniek. Een aantal van die verhalen wilden wij bewaren. Vandaar dat wij naar aanleiding van het vijfjarig bestaan van Coalitie Erbij Rotterdam een boekje wilden maken met daarin die levensverhalen verzameld.

In 2014 richtte SOL samen met destijds vier andere organisaties Coalitie Erbij Rotterdam op. Nu telt de organisatie meer dan 80 partners die samen met elkaar werken voor de mensen in Rotterdam. Mensen uit alle windstreken, meer dan 160 culturen, die gezamenlijk het Rotterdamse verhaal vertellen.

De ouderen in dit boekje komen ook uit alle windstreken; uit Marokko, Turkije, Suriname en Nederland. Twaalf Rotterdammers met ieder een eigen levensverhaal. Ze vertellen over hun leven en alle ontwikkelingen die zij meemaakten. Van de aankomst in Rotterdam tot ontwikkelingen binnen hun gezin of buurt. Het is een bonte verzameling van mensen en verhalen, de stad Rotterdam weerspiegend.

Het zijn de verhalen van de stad. Sommige verhalen zijn geïllustreerd met foto's uit het eigen familiealbum. Maar het is niet alleen nostalgie. Want dat is niet wat dit boekje beoogt. Ouderen van nu kijken ook vooruit naar de toekomst. Dat leest u in alle verhalen terug. Het zijn herinneringen aan toen, geschreven in het nu.

Wij wensen u dan ook veel leesplezier!

Mohamed Rasoelbaks

‘Vader
leerde mij
wat je op
school niet
leert’

Met zijn vader trok hij door de Surinaamse jungle, waar hij leerde zich staande te houden. Hij baande zich een weg door ondoordringbaar struikgewas en worstelde met wurgslangen. Een heerlijke jeugd had Mohamed Rasoelbaks (1953), met zijn ouders, broers en zussen. Nu hij ziek en eenzaam is, maken de herinneringen aan deze tijd hem weer even gelukkig en voelt hij weer de geborgenheid van toen: 'Ouders zijn als een paraplu.'

Het grootste deel van zijn leven bracht hij werkend door. Geld moest hij verdienen, voor zijn drie kinderen. As technicus sleutelde hij aan trams, bussen en bovenleidingen en reed hij voertuigen van en naar de werkplaats.

'Mooi werk. Heb het altijd met plezier gedaan. Techniek en voertuigen zijn mijn passies. Eigenlijk wilde ik na de lagere school gelijk aan het werk. Omdat ik het liefst met mijn handen wilde werken, ging ik naar de technische vakschool. Daarna in militaire dienst. Aan het leger bewaar ik leuke herinneringen. Ik ben gek op autorijden en reed daar met alle voertuigen. Ik was de beste chauffeur, maakte al snel promotie. Na mijn militaire dienst kon ik bij Defensie komen werken, maar ik koos voor de RET.'

Zijn vrouw, met wie hij in 1978 trouwde, verliet hem tien jaar later voor een ander.

'Wij ontmoetten elkaar toen ik bij mijn vriend op bezoek was. Die had zich ziek gemeld van zijn werk en zij bezocht hem als controleur van het GAK. Eerst gingen we samenwonen, een jaar later trouwden we. We kregen drie jongens, we hadden het goed, tot ze bij me wegging. Zij had mij gekozen, zij had mij gedumpt. Mijn wereld stortte in. Zij zette de kinderen tegen me op door te zeggen dat ik een slecht mens was. Ik weet niet of ze dat geloven, maar ik denk wel dat ze meer liefde voelen voor hun stiefvader.'

Na zijn scheiding had Mohamed een tijdje een vriendin, maar ook die relatie liep stuk.

**'Na mijn hartaanval ben ik
nooit meer de oude geworden'**

Zijn werk hield hem op de been. Hij maakte lange werkdagen: 'Ik moest nu eenmaal geld verdienen voor mijn kinderen, ook al zag ik ze bijna nooit.' Gelukkig hield hij

van zijn werk en van de mooie kanten eraan. Bijzonder vond hij het begeleiden van stagiaires uit het speciaal onderwijs, voor wie hij een vaderrol vervulde: 'Jongens die niet konden rekenen. Met de techniek gaf ik ze een beetje inzicht. Schroeven los- en vastmaken. Langzaam lerende kinderen, maar als je rustig tegen ze praat, lukt het wel. Ze kunnen goed hun brood verdienen door met hun handen te werken. Wat ik weet, geef ik graag door. Het is belangrijk dat niet alleen ik dat weet.'

Het harde werken sloopte zijn gezondheid. In 2001 kreeg hij een hartaanval, waaraan hij moest worden geopereerd. Hij is er nooit overheen gekomen. Een besmette bloedtransfusie bezorgde hem hepatitis C. De medicatie hiertegen veroorzaakte blijvende longschade.

In 2015 liet de RET Mohamed vervroegd vertrekken met een gouden handdruk: 'Ze zagen dat ik mijn leven voor het bedrijf had gegeven en vonden dat ik maar eens van het leven moest genieten voordat ik er dood bij zou neervallen. Een goede baas. Van die gouden handdruk moest ik leven tot mijn vijfenzestigste, maar dat redde ik niet. Anderhalf jaar had ik geen inkomen. Ik moest WW aanvragen en geld lenen van vrienden.'

'Sommige plekken voelen als thuiskomen'

En zo slijt Mohamed zijn dagen moederziel alleen op een tweekamerflatje in de Afrikaanderwijk. Weken gaan voorbij zonder dat hij iemand ziet, afgezien van hulpverleners. Zijn dagen slijt hij voor de tv. Hij volgt vooral voetbalwedstrijden: 'Ik houd van voetbal. Als fervent Feyenoord-supporter ging ik vaak met mijn vader naar De Kuip. Zelf heb ik ook gevoetbald, voor verschillende amateurclubs op het terrein van Zestienhoven, en in het RET-elftal. Ik kon toen nog heel hard lopen.'

Soms komt zijn zus helpen, maar die kan zelf nauwelijks lopen. Zijn zoons ziet hij weinig, de oudste komt af en toe langs om de administratie te doen. Zijn jongste kleinzoon heeft hij nog maar één keer gezien: 'Mijn schoondochter wil dat niet, omdat ik een ander geloof heb. Zij is hindoe, ik ben van huis uit islamitisch, al ga ik nooit naar de moskee.'

Hij mist zijn kinderen: 'Als ik dood ben, maakt het me niet meer uit of ze naar de begrafenis komen. Ik wil zo graag dat ze me nu opzoeken.'

Door zijn slechte longfunctie heeft Mohamed niet meer de kracht om zelfstandig naar buiten te gaan. Eten laat hij bezorgen door een Surinaams eethuis.

'Ik zou er zo graag met mijn scootmobiel op uit gaan, maar ik ben niet meer in staat hem te besturen. Ik heb iemand nodig die af en toe met me naar buiten gaat. Dan kunnen we samen op de markt een patatje halen. Daar kan ik echt naar verlangen. Ik hoop dat ik me weer een beetje beter ga voelen, dan kan ik naar buiten. Naar cafés, mijn oude vrienden en collega's opzoeken, die ik nu nooit meer zie.'

Autorijden, zijn grote passie, zit er niet meer in. Maar de herinneringen aan al die fantastische tochten kan niemand hem meer afpakken: 'Naar Amsterdam, Brussel of Antwerpen, of naar een mooi dorp', mijmert hij, 'sommige plekken voelen als thuiskomen. Sneek, Rockanje, Limburg... En dan op zo'n plek lekker een terrasje pakken, biertje drinken met vrienden. Ik hoorde erbij, nu heeft niemand mij meer nodig. Terwijl ik altijd goed was voor anderen. Mensen die om twee uur 'nachts naar Amsterdam moesten, bracht ik weg met de auto, terwijl ik om zes uur 's morgens alweer naar mijn werk moest. Een bestolen vriend gaf ik geld om naar huis te komen. Mijn moeder, die na haar hersenbloeding verlamd raakte, verzorgde ik de laatste zeven jaar van haar leven. Mensen die God naar mij stuurt, moet ik helpen.'

'De jungle is gelijk aan het leven'

Zijn mooiste herinneringen bewaart Mohamed aan zijn Surinaamse jeugdijaren. Hij leeft helemaal op als hij vertelt hoe hij met zijn drie zussen en vier broers dartelde tussen de weidse fruitplantages in Mulgrond (Noord Paramaribo), die hoorden bij het landgoed van de gouverneur. Zij plukten de rijpe mango's, avocado's en mandarijnen: 'Wij mochten gebruik maken van de plantages omdat mijn vader financiële zaken regelde voor de gouverneur'. Met vriendjes voetbalde en knikkerde hij, sneed hij gras voor de koeien, rende over het strand en dook in de Atlantische Oceaan.

Als veelgevraagd financieel expert verkeerde vader tussen regeringsleiders: 'Vader had geld, macht en overal vrienden. Doordat de olie in de grond tot zijn grondgebied behoorde, had hij twee miljoen op de bank. Met geld heb je vrienden. Vanaf mijn zevende reed ik in zijn Dodges en Impala's.'

'Ik overleef in de maatschappij door de wijze lessen van mijn vader'

Vader deed ook zaken met Marrons en Indianen. Om hen te bezoeken moest hij naar hun dorpen achter het stuwmeer, dwars door de jungle. Op deze tochten nam hij Mohamed mee. Geweldig vond hij dat: spannend, sensationeel en een leerschool voor het leven: 'Vader leerde mij te overleven in de jungle. Over de giftige bomen,

waar je nooit tegenaan moet leunen, over de geuren en kleuren die op gevaar duiden. Fluiten van de wind kan betekenen dat er slangen in de bomen zitten. Het water is daar zwart als koffie, omdat er anaconda's zitten, slangen die grote prooien aankunnen. Zo zijn er veel mensen verdwenen. Vader leerde mij wat je in de jungle wel en niet kunt eten. We hadden altijd messen en geweren bij ons, om ons een weg te banen en gevaarlijke dieren te doden. Behalve slangen ook giftige kikkers en gevaarlijke apen. Doodgeschoten apen waren voor de Marrons, die aten ze. Als ik slangen zag, ging ik gelijk in de aanval. Een wurgslang die voor mijn voeten kroop, heb ik gedood, dat was nog niet makkelijk. Doordat vader mij leerde overleven in de jungle, kan ik overleven in de maatschappij. Hij liet zien dat de jungle gelijk is aan het leven, waar je goed en kwaad leert onderscheiden, en altijd moet uitkijken voor gevaren. Wie je kunt vertrouwen en wie niet. Van hem leerde ik hoe het leven in elkaar zit. Wat je op school niet leert: eerlijk zijn, anderen helpen, slechte mensen mijden. Als een paraplu tegen de regen, zo beschermen ouders ons tegen het kwade. Zij leerden ons omgaan met mensen die ons iets konden leren. Door ons naar geestelijken van verschillende stromingen te sturen, zoals een pastoor, een imam en een pandit, leerden zij ons het leven kennen vanuit alle invalshoeken.'

Mohameds onbezorgde jeugd eindigde abrupt toen de familie in 1969 halsoverkop naar Nederland vertrok. Politieke verwickelingen, waarbij vader door zijn militaire contacten betrokken was geraakt, noodzaakten hem Suriname te verlaten. Hij kon niet meer bij zijn kapitaal, moest alles achterlaten. Het gezin kwam in Rotterdam Zuid terecht.

‘Als ik terug denk aan toen, ben ik weer even blij, ondanks mijn eenzaamheid’

In 1981, na de coup van Bouterse, keerde vader terug naar Suriname om te onderzoeken of er nog iets te redden viel aan wat hij achter had moeten laten, en de mogelijkheden voor een eventuele terugkeer. Kort na zijn aankomst werd hij getroffen door een hersenbloeding. In allerijl vertrok Mohamed naar Paramaribo. Vervoer en communicatiekanalen waren gebrekkig, maar de politie schoot te hulp: ‘Ik kreeg een lift, het alarm ging keihard aan. Binnen vijf minuten was ik in het ziekenhuis. Mijn vader was niets meer. Een maand later overleed hij. Een enorme klap.’

Sinds zijn komst naar Rotterdam heeft Mohamed altijd op Zuid gewoond, eerst met zijn ouders, daarna met zijn gezin, later alleen. Goede herinneringen bewaart hij aan Katendrecht: ‘Daar haalden we elke zondag patat met halve kip of een garnalenkroket.’

Ook in Vreewijk woonde hij naar zijn zin, totdat zijn woning werd overvallen. 'Op een avond werd er gebeld. Ik dacht dat het buurvrouw Corry was, die kwam wel vaker 's avonds langs voor een praatje. Nietsvermoedend opende ik de deur. Maar het was Corry niet. Twee agressieve kerels stormden naar binnen. Onder bedreiging met een wapen dwongen ze mijn geld en kostbare spullen af te geven. Ook een kettinkje van mijn moeder, heel verdrietig.'

Mohamed wilde niet langer in het huis wonen waar alles herinnerde aan die traumatische gebeurtenis. Hij verhuisde naar de Afrikaanderwijk, waar hij nog steeds woont, maar niet naar zijn zin: 'Mensen hier kijken niet naar elkaar om. Iedereen leeft voor zichzelf. Culturen mengen zich niet en je moet voortdurend oppassen voor louche types, die je willen bestelen of oplichten. Buren negeren elkaar. Er is maar één buurman, die af en toe naar mijn gezondheid vraagt, maar die is nooit thuis.'

Mohamed ziet weinig lichtpuntjes in zijn eenzame bestaan. Maar hij wil door: 'De dokter is pessimistisch over mijn gezondheidstoestand. Toch hoop ik dat ik er nog lang ben, dat het ooit beter zal gaan.' Hij redt zich door herinneringen op te roepen aan zijn zorgeloze jeugd in de jungle en tussen de fruitbomen: 'Telkens denk ik aan die mooie tijd. Dan voel ik plezier en ben ik weer even blij.'

Marie van der Berg-Jansen

‘Gewoon
doorgaan,
je moet
wel’

Stripteas

FILM
VERTO
PORN
KINO
PESSES
AAN DE
GIRLS INSIDE

NONST
PORN
MOVIE

16-18A

18B
18A
20A

Een sterke vrouw wordt zij genoemd. Zelf vindt ze van niet: 'Ik ben gewoon.' Marie van der Berg-Jansen (1927) is altijd gestadig doorgestaan met de taken die op haar weg lagen: 'Ik ben altijd geëmancipeerd geweest, ik deed precies wat ik wou.'

Haar woonkamer biedt een schitterend uitzicht op de Maas. Schepen en watervogels dobberen voorbij onder een grillig wolkendek. Haar hele leven woont Marie van der Berg-Jansen op Katendrecht. Zij werd geboren aan de Brede Hilledijk, als jongste in een gezin van vier kinderen broers Jan en Karel, en zus Els.

Haar moeder was haar grote voorbeeld: 'Zij kon letterlijk alles. Van oude spullen iets nieuws maken, dat heb ik van haar geleerd. Zij bracht mij liefde voor handwerken bij. Ik heb heel veel gemaakt voor mezelf en mijn dochter.'

Haar vader werkte in de haven als roeier.

'We hadden geen slecht leven, al was het geen vetpot. Iedereen steunde elkaar. Als je elkaar kon helpen, deed je dat. Iemand die ziek werd, kreeg wat die nodig had van burens.'

'Iedereen op Katendrecht hielp elkaar, het was een grote familie'

In haar jeugd was Katendrecht (in de volksmond De Kaap) een knus dorp waar iedereen elkaar kende en voor elkaar klaarstond. Marie ging naar school in de Rechthuisstraat. Na schooltijd speelde zij de hele verdere dag buiten met vriendinnetjes: 'Verstopperkje, tollens touwtjespringen... We waren altijd buiten.' Haar familie is altijd bij elkaar gebleven in de wijk: 'We beleefden alles samen. Van het gezin waar ik uit kom, ben ik de laatst overgeblevene. Dat heb je als je de jongste bent. Iedereen is weg. Dat is raar, als je altijd een huis vol hebt gehad...'

Katendrecht staat tegenwoordig wereldwijd bekend als überhippe toeristische attractie, met trendy cafés, maar ooit gold het als 'no go area', als oord van verderf. Marie heeft zich hier altijd aan gestoord: 'Ik ben hier niet slechter geworden en mijn dochter ook niet. Katendrechters zijn gewone hardwerkende werklui. Het is niet terecht dat er zo op ons werd neergekeken. Wij waren niet degenen, die de wijk een slechte naam bezorgden. Dat waren vooral de mannen die bij de hoeren op visite kwamen. Van de hoeren hadden wij totaal geen last, die waren gewoon aardig. Ik deed als kind boodschappen voor ze. Dan kreeg ik altijd geld, dat ik aan mijn moeder gaf. Als ik voor de buurvrouw boodschappen deed, kreeg ik geen cent.'

Met de vele Chinese zeelui konden de 'Kapenezen' goed opschieten, weet Marie. Zij vindt het niet terecht dat zij door velen werden weggezet als opiumschuivers in opiumholen: 'Misschien waren die er wel, maar ik heb ze nooit gezien. Die lui waren erg op zichzelf. Mijn moeder maakte schoon voor Chinezen in boardinghuizen aan de Sumatraweg en de Delistraat. Er was een Chinees die altijd bij ons kwam koffiedrinken. Als die mensen ziek waren, brachten buurtbewoners hen ook eten.'

'Drugsbaronnen kochten seksclubs op, wat de buurt steeds grimmiger maakte'

Dankzij diezelfde saamhorigheid kwamen de Kapenezen de hongerwinter goed door, herinnert Marie zich: 'Bewoners gingen in ploegjes op voedsel uit. Mijn broer was daar ook bij. In de omgeving viel genoeg te halen. Onder elkaar hadden we best een leuke tijd in de oorlog. Samen maakte je er wat van. Als iemand wist waar iets te halen viel, werd dat aan anderen doorgegeven. Met de burens werd alles gedeeld. Als de een wat had, dan had de ander ook wat. Tegenwoordig gunnen mensen elkaar niks meer.'

Van een gemoedelijk schiereilandje, een gezellig uitgaansgebied, waar prostituees en zeelui in harmonie met de bewoners leefden, zag Marie haar buurt veranderen in een luguber oord, waar de criminaliteit op een gegeven moment hoogtij vierde. Maffiose pooiers en drugsbaronnen kochten seksclubs en cafés op en dreigden de wijk over te nemen. De politie moest de boel onder controle zien te houden.

Marie ondervond aan den lijve hoe grimmig het eraan toe ging: 'Ik ben een keer staande gehouden. Agenten wilden de auto doorzoeken. Mijn hond Laura zat in de auto, die agenten vroegen of ik haar eruit wilde halen. "Nee", zeg ik, "Dat beest heeft niks gedaan." Ze waren kennelijk een beetje bang voor haar.'

'Ik ging gewoon werken, ik ging het niet eerst aan mijn man vragen'

Bewoners verenigden zich in de Aktiegroep Redt Katendrecht (AREKA). 'Mijn man zat een tijdje in het bestuur, maar stapte eruit omdat hij het niet eens was met de koers die de actiegroep wilde varen. Ze wilden die meiden uit de wijk jagen, terwijl het voldoende was als zij hun klanten binnen zouden werven, in de clubs en de cafés. Toen mijn man dit zei, werd daar door sommige leden heel dreigend op gereageerd. Ik zei tegen hem: je gaat eruit, als je geen mes in je rug wilt krijgen.'

In het eerste oorlogsjaar, Marie was net 13, verdrong haar vader tijdens zijn werk. Dat betekende verdriet en armoede: 'We kregen steun van de roeiersvereniging waarbij mijn vader was aangesloten. En van mensen uit de buurt.'

Marie wilde meteen gaan werken toen ze op haar veertiende van school af kwam.

Ze begon bij het vrieshuis, waar levensmiddelen, aangevoerd uit de haven, werden ingevroren: 'Groenten en fruit schoonmaken. Leuk werk. Je had het onder elkaar gezellig, je kon veel lachen. Als ik de kans zou krijgen om dat werk weer te doen, zou ik zo weer beginnen.'

Op haar achttiende ontmoette Marie Johan Sprengers. Hij was twee jaar ouder dan zij, werkte als kleermaker op Charlois: 'We kwamen elkaar op straat tegen, iedereen liep altijd buiten over Katendrecht. Je liep rondjes over het Deliplein, ook al mocht dat niet van je moeder.' Marie en Johan trouwden snel daarna. Marie stopte met werken. Een gelukkige tijd volgde. In 1946 werd dochter Tilly geboren. Haar enige kind: 'Na haar heb ik nooit meer kinderen gekregen. Dat was moeilijk, maar ik ben eroverheen gegroeid. Wat niet is, is er niet.'

Johan was niet gezond. Als kind had hij reuma gehad, en een ontsteking aan zijn been, waardoor hij met een kunstbeen liep. Aan de reuma hield hij stijve hartkleppen over, waaraan hij in zijn zesde huwelijksjaar overleed. Een zware periode volgde. Marie had veel verdriet, maar ging niet bij de pakken neerzitten. De zorg voor haar dochtertje en het huishouden hielden haar op de been: 'Gewoon doorgaan, je moet wel.' Het leven leerde tegenslagen te overwinnen en stand te houden.

Twee jaar leefde zij van gemeentelijke steun. Toen kwam de liefde opnieuw in haar leven, met een vroegere buurjongen van haar moeder, Frederik (Fred) Van der Berg: 'Mijn moeder heeft zijn geboorte nog meegemaakt. We kwamen elkaar op straat tegen en toen was het voor elkaar.' Kort daarna trouwde het stel.

Dit keer weerhield de huwelijkse staat Marie er niet van om buitenshuis te gaan werken: 'Ik vond het niet erg om te stoppen toen ik de eerste keer trouwde, maar nu merkte ik dat ik toch wel graag wilde werken, ook omdat haar man, als sleper, nachtdiensten draaide: 'Dat betekende dat ik hem overdag over de vloer had. Zo liepen we elkaar niet in de weg.'

Marie werkte bij de zeepfabriek aan de Persoonshaven en bij suikerfabriek Van Oordt. In 1960 kreeg zij een baan bij de Floriade, een internationale tuinbouwtentoonstelling in het park bij de Euromast, die in dezelfde periode onder feestelijk vertoon werd opgeleverd: 'Ik heb overal lekker gewerkt, in de keuken, de

schoonmaak, de fabriek. De Floriade was heel leuk, met fijne collega's. Ik werkte in de paviljoenen, zorgde voor de koffie en hield de boel netjes. Elke dag liep ik dat hele eind naar de stad, over de bruggen, maar dat vond ik niet erg. Ik heb altijd gedaan wat ik wou. Ze zeggen dat ik een sterke vrouw ben, maar dat vind ik zelf niet. Ik ben gewoon.'

'Mijn vrouw is allang geëmancipeerd', zei mijn man vaak tegen familie en vrienden. En dat klopt. Ik ging nooit aan hem vragen of iets mocht, en ging dus ook gewoon werken. Hoewel ik graag werk, vind ik het niet rechtvaardig dat je als vrouw minder verdient voor hetzelfde werk.'

'Het is slecht om vooroordelen te hebben vanwege de buurt waaruit iemand komt.'

Niet altijd had Marie het prettig op haar werk, want ook daar werd zij soms geconfronteerd met de vooroordelen over Katendrecht, die als een rode draad door haar leven liepen: 'Op de zeepfabriek werd ik minachtend aangekeken.'

Door hard aan te pakken en zich van niemand iets aan te trekken, trotseerde zij de minachting:

'Je hoeft niet op Katendrecht te leven om slecht te worden. Het is slecht om vooroordelen te hebben vanwege de buurt waaruit iemand komt.'

Ondertussen beleefde Marie veel vreugde aan dochter Tilly. Huize Van der Berg was een zoete inval met vriendjes en vriendinnetjes.

'Altijd gezellig, een huis vol. Ik had één kind, maar ik had er altijd meer in huis. Met al die kinderen gingen we woensdagmiddag tv kijken bij mijn zus, die eerder televisie had dan wij.'

Marie kookte graag voor man en kind: 'Ik maakte lekker witlof in ham en kaas. Mijn man kon ook zo lekker koken. Als ik werkte, maakte hij heerlijke ovenschoteltjes.'

Ook honden vormden voor Marie altijd een bron van vreugde. Laura, een herder, was de hond van Fred. Hij bracht haar mee in het huwelijk: 'Een eigenwijs beest, waar we vaak om hebben gelachen. Als we aan tafel zaten, ging ze op een kussen recht tegenover me liggen knorren. Dan gaf ik antwoord, knorde zij weer terug.' Later kwam Max, een kruising tussen een Herder en een niet te traceren ras. De laatste was Asta, 'een vuilnisbakkie'. 'Lieve honden, allemaal. Een kind is niet zo blij als je hondje, wanneer je thuiskomt. We wandelden langs de havens. Asta nam altijd

de benen, dat kleine, brutale krengetje. Honden zochten mij op, ze moesten mij altijd hebben. Ik praatte tegen hen, op de een of andere manier begrijpen ze je.'

Ze vindt het jammer dat ze geen hond meer kan houden: 'Maar ja, je wordt ouder en dan wordt het lastig om zo'n beestje uit te laten.'

De prostitutie verdween uit haar buurt, mede dankzij bewonersprotesten. De gentrificatie kwam op, in de vorm van koopwoningen voor hogere inkomens, en hippe horeca.

Marie heeft niets met het huidige Katendrecht: 'Er is geen gezelligheid. Buiten zie je 's avonds geen sterveling meer. Het is tegenwoordig zo stil, dat ik er niet van kan slapen. Altijd was ik herrie gewend, aan die stilte kan ik niet wennen. Ik vind er geen moer meer aan. Mensen die hun kinderen van school halen met een bakfiets. Vroeger deden we dat lopend. De cafés die er nu zijn? Niks voor mensen zoals ik, die hier hun hele leven hebben gewoond.'

Marie komt nog weinig buiten, maar is blij met de goede contacten die zij onderhoudt met burens en familie: 'Ik heb een lieve, leuke kleinzoon en kleindochter. Het is fijn als ze komen. Van mij mag dat vaker gebeuren, maar dat heb je niet in de hand.'

Mijn neef en zijn vrouw denken altijd aan mij bij feestdagen en mijn verjaardag. Met kerstmis brengen ze een grote kaars en een bloeiende kerstster. Hartstikke lief. Mijn burens halen boodschappen als ik ziek ben, of niet met de buurtbus naar de supermarkt kan. Ik kan altijd bij hen terecht en zij bij mij. Die saamhorigheid is er gelukkig nog steeds.'

(Op verzoek van de geïnterviewde zijn de namen gefingeerd)

Katendrecht 1974 (foto Hans Peters / Anefo)

Annie van Dijk-De Vries

‘Ik kan
het enorm
naar mijn
zin hebben
zonder
mensen om
mij heen’

Haar leven was niet altijd makkelijk. Ernstige moeilijkheden moest Annie van Dijk-De Vries (1926) het hoofd bieden. Haar vader die haar sloeg en haar moeder bedroog. Het ontspoorde huwelijk van haar ouders. Haar dochter, die haar zoon werd. Toch is Annie nu een blij mens. Omdat haar zoon gelukkig is, en zij zich rijk voelt, omringd door dierbaren: 'Probeer je lot te accepteren door tevreden te zijn met jezelf en met wat je hebt.'

Annie werd geboren op Spangen, in de De Genestetstraat. Al snel verhuisde zij met haar ouders (vader afkomstig uit Rotterdam, moeder uit Overschie) naar de West Pietermanstraat in Bloemhof. Ze ging naar school aan de Lange Hilleweg, waar zij het fijn had, met veel vriendjes en vriendinnetjes. Die raakte ze kwijt toen zij op haar

negende met haar ouders naar Overschie verhuisde, omdat haar vader daar een baan vond. Ze gingen aan de Prins Mauritsingel wonen, tegenover Annies huidige woning. 'Vanuit mijn slaapkamer kon ik heel ver naar buiten kijken, over weilanden met koeien.'

Overschie was toen nog een dorp met een eigen gemeente. Het dorp kende een arm en een rijk deel. De familie De Vries woonde in het arme deel. Vader werkte als stukadoor, later als nachtwaker. Ze hadden het niet breed. Annie ging naar school aan het Saenredamplein, het rijke deel van Overschie. Daar moest zij het in haar eentje zien te redden: 'Vriendjes en vriendinnetjes kreeg ik niet. Je moest op die school van een zekere stand zijn en dat was ik niet. Ik vond het niet erg, ik kan heel goed alleen zijn, ben tenslotte negen jaar lang enig kind geweest.'

'In mijn jeugd leerde ik alleen te zijn'

Thuis had zij het zwaar. Haar ouders hadden een slecht huwelijk, waar zij als kind tussen zat: 'De enige reden waarom mijn ouders trouwden, was omdat ik geboren moest worden. Ze praatten nooit rechtstreeks tegen elkaar, maar altijd via mij. Aan tafel was de sfeer om te snijden. "Zeg eens tegen je moeder dat het zout op is." Tegen een kind van vier. Ja, ik heb een merkwaardige opvoeding gehad. Mijn vader hield het met andere vrouwen. Een heel akelig gevoel gaf dat. Hij was een vreemde in ons huis. Ik was ook bang voor hem. Mijn moeder en ik kregen vaak klappen. Ik was acht jaar toen ik besepte dat ik maar moest maar accepteren dat dit bij mijn leven hoorde, dat ik het voor mezelf zo leuk mogelijk moest maken. Ik voelde me thuis heel alleen. Ik kreeg nog een zusje toen ik negen was, maar aan een baby heb je niet veel aanspraak. Het lukte mij toch om mijn leven aangener te maken. Ik vond het leuk om van alles te maken, met lapjes, daar kon ik uren mee bezig zijn. Verder vond ik puzzelen geweldig, en naar muziek luisteren.'

Ze zocht ook troost in de kerk, waar zij als kind alleen naartoe ging: 'Na de zondagschool was ik nooit meer in de kerk geweest. Mijn ouders geloofden wel, maar gingen niet. Iedereen vond het schandalig en onchristelijk dat ik zonder mijn ouders naar de kerk ging. Allemaal rijke mensen, die voor hun plaats dichtbij de kansel betaalden. Ik had geen geld en moest ergens achterin zitten.'

Ik kon toen al goed alleen zijn, dat heb ik altijd gehad. Ik kan het enorm naar mijn zin hebben zonder mensen om mij heen.

Op mijn vaders begrafenis, hij stierf in de jaren tachtig, liepen de tranen over mijn wangen toen ik naast zijn kist stond. "Ach, wat heb jij een verdriet", zei de dominee.

Maar zo was het niet. Ik huilde door het verdriet dat hij mij had aangedaan. Ik kon er alleen maar aan denken wat een rotvent hij was geweest.'

'In Overschie woonden veel NSB'ers'

Op haar zestiende ging Annie het huis uit. Ze vond een kamertje aan de Delftweg, waar zij in haar eigen onderhoud moest voorzien. Zij had inmiddels de Industrieschool afgerond en volgde een opleiding bij de Rotterdamse Snijschool. Een baan vond zij bij een kleermakersatelier aan de Torenlaan. De oorlog brak uit, maar het ging langs haar heen: 'Ik zat heel jong op kamers en moest in mijn onderhoud voorzien, mijn weg zien te vinden. Dat kostte al mijn energie. Ik dacht: ze doen maar, was met heel andere dingen bezig. Wel besepte ik dat je voor acht uur 's avonds binnen moest zijn en moest oppassen voor wat je zei. Overschie stond bekend als NSB-dorp. Er zaten veel NSB'ers bij de Rotterdamse Rijweg en de Torenlaan. Mensen die bang waren hun positie of hun bedrijf kwijt te raken als zij zich niet aansloten bij de bezetter. Ze verraadden iedereen. De eigenaar van koekfabriek Van Buren aan de Delftweg was een van de gevaarlijksten. Na de oorlog werden die NSB'ers opgehaald door mensen die in het verzet hadden gezeten, en opgesloten in een gebouw aan de Kanaalweg.'

Twee jaar nadat Annie het ouderlijk huis verliet, scheidden haar ouders. Niet lang daarna hertrouwde haar moeder met Koos Storm.

'Een aardige man, bij wie mijn moeder eindelijk geluk vond. In 1947 kreeg ik nog een zusje, die is net zo oud als mijn oudste zoon Eric. Allebei mijn zussen zijn inmiddels overleden.'

Middenin de oorlog, in 1944 leerde Annie Kees de Vries (1920) kennen op de dansles. Kees ging daar stiekem heen, van zijn strenge zussen mocht hij niet. Zij trouwden in 1946. In juni 1947 werd zoon Eric geboren. Niet lang daarna kreeg Annie tbc en bleek Eric te hebben besmet. Beiden moesten kuren. Tijdens een verlof uit het sanatorium raakte Annie zwanger van haar tweede zoon Frank, die in 1948 werd geboren. Een zorgwekkende situatie, maar moeder en zoon reddden het. Wel werd Frank direct na de bevalling weggenomen en verzorgd door Annies ouders. Annie vond het verschrikkelijk dat zij haar eerste kindje had besmet en haar kinderen zo lang niet mocht zien. 'Eric was negen maanden en moest twee jaar kuren op de kinderafdeling van sanatorium Sonnevank in Harderwijk. Een afschuwelijke periode.'

Zelf lag zij twee jaar in het Bergweg Ziekenhuis en daarna nog een jaar in Sonnevank. 'In het Bergweg Ziekenhuis lag ik met 22 vrouwen op zaal. Patiënten

konden op zondag kerkdiensten bijwonen, dat deed ik ook. Ik zocht afleiding, en misschien steun in mijn geloof. De vrouwen op zaal vonden het maar niks en dreven er de spot mee. "Jij zal wel gauw beter worden", zeiden ze. Ik durfde niks terug te zeggen als 21-jarige tegen al die oudere vrouwen. Verder ben ik die hele kuurperiode vergeten, maar ik weet nog wel hoe heerlijk het was om weer thuis te komen.'

'De tekenboeken met schetsen doe ik nooit weg'

Met haar echtgenoot Kees was Annie erg gelukkig. Vol liefde praat zij over hem. Trots toont zij haar weelderige achtertuin, met cirkels van lichte steentjes, die zich aftekenen tegen het gazon. Een fraai ontwerp van Kees. Hij was hoofd personeelszaken bij een autobedrijf in Den Haag, maar ontwerpen en schilderen was zijn grote passie. Wandschilderingen in de gang, natuurgetrouwe afbeeldingen van bomen en een kat in actie, getuigen hiervan. Evenals het wandje met door Kees geschoten foto's van de drie kleinzonen en de vier achterkleinkinderen, twee jongens en twee meisjes. In de kelder liggen stapels tekenboeken met schetsen. Annie zal ze nooit wegdoen.

Na hun huwelijk stopte Annie met werken. Dat moest van Kees. 'Maar', relateert zij het gemis, 'ik amuseerde me met het huishouden, de kinderen en gymnastieoefeningen doen. Dat was toen zo. Vrouwen mochten niet werken, mannen waren verwend.'

Kees was thuis verwend door zijn moeder en vier oudere zussen, die alles voor hem deden.

'We zaten samen de krant te lezen. Zei hij tegen mij: "Ik lust een wel kopje koffie." Ik zeg: "Ik ook."
Ging hij het toch zelf zetten.'

Annie beleefde veel vreugde aan haar zoons en was helemaal in de wolken toen zij na de twee jongens een dochter kreeg: Evelyn (1952).

'Zo'n lief, leuk meisje... Ik maakte schattige jurkjes voor haar. Maar toen ze groter werd, wou ze die niet meer aan. En ze wilde staand plassen, net als haar broertjes. "Ik wil net zo plassen als de jongens", zei ze. "Joh", zeiden wij, "je bent een meisje, je bent geen man." Maar dat was voor haar beslist niet zo. Naarmate zij ouder werd, raakte zij steeds meer overtuigd dat zij in een verkeerd lichaam zat. Doodongelukkig werd zij als mensen haar als een meisje behandelden. Rond haar twintigste transformeerde zij geleidelijk in een man, door een aantal geslachts-veranderende

operaties. Evelyn werd Peter. Eerst was het moeilijk om te aanvaarden. Ik was zo blij geweest dat ik een dochter had, na twee zoons, en nu was ik haar kwijt. “Wat hebben ze met je gedaan?” vroeg ik, na zo’n operatie. Ik wist dat er in de buurt over werd geroddeld, maar daar had ik maling aan. Ik wilde dat Kees en ik er goed over konden praten, met iemand die ervoor gestudeerd had. Daarom raadpleegden we een psycholoog, met wie wij goede gesprekken voerden. Ik vroeg wat het beste voor mijn kind was. De psycholoog leerde ons het te accepteren, en leerde ons dat het erom ging dat onze zoon gelukkig werd. Ik zag dat in. Voor Kees was het moeilijker. Hij was gelovig opgevoed, met de strenge fatsoensnormen die toentertijd heersten in Overschie. Maar ook hij heeft het uiteindelijk geaccepteerd. De hoofdzaak is dat Peter gelukkig is, en dat is hij. Ik vind het belangrijk om dit te vertellen. Het is goed voor andere mensen met transgender-kinderen, dat zij weten dat andere ouders dit ook meemaken en het hebben moeten leren accepteren.’

‘Alleen is nog niet eenzaam’

De dood van Kees, in 1993, liet bij Annie een enorme leegte achter. ‘Maar ik heb altijd goed alleen kunnen zijn en nu dus ook. Na de dood van mijn man kwamen er mannen die voorstelden om samen verder te gaan, onder andere de tuinman. Tegen die mannen zei ik: “Koffie opdrinken en dan de deur uit.” Door het ongelukkige huwelijk van mijn ouders ben ik zeer kritisch geworden met relaties. Ik hoef ook niet altijd mensen om me heen. Vroeger hoefde ik ook niet altijd vriendinnen te hebben, dat is in wezen nog steeds zo.’

Annie is gelukkig zoals het nu is. Gezellig, in haar huis, met poes Roza, met wie zij een hechte band heeft: ‘Zij was van de buurman, die overdag werkte. Altijd kwam ze bij mij aanlopen en wilde dan niet meer weg. De buurman zei: “Annie, die poes is liever bij jou dan bij mij, jij mag haar hebben.” Ik ben gelukkig met haar. Iets verzorgen vind ik fijn.’

Annie noemt zich ‘in wezen een blij mens’: ‘Blij dat ik op mijn leeftijd zo goed kan leven. Ik vind het heerlijk om naar mijn mooie tuin te kijken als ik aan tafel zit, en om er ’s zomers in het zonnetje te zitten’ Blij is zij met poes Roza en al haar kinderen en hun nageslacht. Blij dat haar zoon gelukkig is na zijn geslachtsverandering. Hij is getrouwd, zijn vrouw en hij kregen in 2003 via kunstmatige inseminatie een zoon. Rijk voelt Annie zich met de vele bloemen en kaarten die zij jaarlijks met de feestdagen krijgt van vrienden en dierbaren: ‘Dat komt doordat ik mij houd aan “hebt uw naasten lief”, maar dan wel op afstand.’

De les die Annie in het leven leerde en die ze graag met anderen wil delen: ‘Probeer je lot te accepteren door tevreden te zijn met jezelf en met wat je hebt.’

(Op verzoek van de geïnterviewde zijn de namen gefingeerd)

Mevrouw Pinar

‘Mijn
geloof is
voor mij
belangrijk’

Ze besepte dat ze haar eigen zelfstandigheid moest creëren: 'Doorzetten, verder met mijn leven, in mijn eentje. Toen ik door al die cursussen zekerheid had gekregen, besloot ik weer te gaan werken.'

'Als je ergens heen gaat, moet je twee dingen bij je hebben: een schrift en een pen.' Al decennialang leeft mevrouw A. Pinar naar deze Koranspreuk: 'Het betekent dat nieuwe dingen leren en die bijhouden, je energie geeft, en dat opschrijven het gemakkelijker maakt om te onthouden.'

Mevrouw Pinar, in 1940 geboren in het dorp Yozgat, hield van leren. Van kleins af: 'Ik ging graag naar school, maar op mijn zestiende werd ik uitgehuwelijkt. Ik had geen idee wat ik wilde worden, maar ik had graag een beroep gehad. Als ik niet getrouwd was, had ik verder willen studeren.'

Tot die tijd speelde zij met haar vriendinnetjes en haar vijf zussen en vijf broers in de omgeving van de boerderij van haar ouders. 'Speelgoed moesten we zelf maken. Als we speelden dat we eten gingen klaarmaken, maakten we bestek met stenen en hout. Borden maakten we door water en zand te mengen. Als kind ben je heel creatief.'

In 1956 trouwde zij met Ethem (toen 19). Hoewel ze elkaar niet spontaan hadden leren kennen, gingen zij van elkaar houden: 'We hadden liefde in ons huwelijk, dat is zo gegroeid. Mijn vader heeft mij nooit gedwongen, maar Ethem en ik vonden elkaar gelijk aardig.'

In 1965 vertrok Ethem naar Rotterdam, waar hij aan de slag ging als lasser bij Draaidog. In 1971 voegde zijn echtgenote zich bij hem. Het betekende geen grote cultuurshock voor haar: 'Ik was al gewend aan het drukke stadsleven, omdat we de laatste jaren voor ons vertrek twee jaar in Kayseri woonden. Wat ik wel apart vond, waren die Nederlandse huizen, zo dicht als ze bij elkaar stonden.'

De eerste vijf jaar van hun huwelijk woonde het echtpaar in een portiekwoning in het Oude Noorden, waarna zij naar Spangen verhuisden. 'Een leuke buurt', vindt mevrouw, die van drukte houdt: 'De winkels zijn dichtbij en met de tram ben je zo in de stad.'

'Vechten om mezelf in leven te houden'

In Noord had het echtpaar goede contacten met de burens, twee Nederlandse oudere paren, die met allerlei praktische zaken hielpen: 'Zij hebben me goed ondersteund,

evenals Ethem. Hij was er voor mij, toen mijn ouders, toen ik net in Nederland was, kort na elkaar overleden. En hij heeft mij vanaf de eerste dag gestimuleerd om zelf boodschappen te doen en werk te zoeken bij een schoonmaakbedrijf: 'Ik kon mede daardoor snel wennen, al miste ik de gebedsoproepen van de moskee.'

Al snel werd zij ingezet als schoonmaakster bij schoonmaakbedrijf Vino: 'Ik deed het met plezier, heb het Gemeentearchief nog schoongemaakt.'

Daaraan kwam een eind in 1979, toen Ethem plotseling stierf. Een mokerslag. Zij dreigde in een gat te vallen. Door de schok en het enorme verdriet kon zij haar werk niet goed doen. Ze nam ontslag: 'Ethem steunde mij altijd in mijn werk, met taal, en toestanden rond salaris en sociale voorzieningen.'

Een deprimerende periode. Eenzaam voelde zij zich, op zichzelf teruggeworpen. Haar huwelijk was kinderloos gebleven, een baan had ze niet meer: 'Ik moest vechten om mezelf in leven te houden. Niks wist ik, Ethem regelde de meeste zaken. Gelukkig had ik veel mensen in mijn omgeving, die mij erdoorheen hielpen. Vrienden en vriendinnen, die ik kende vanuit de Turkse vereniging en de moskee, mijn neefjes en nichtjes in Rotterdam, mijn broer in Duitsland, die heel vaak kwam, de imam. Mijn geloof neemt in mijn leven een belangrijke plaats in.'

'Wat ik zie kan ik maken'

Zij besepte dat zij haar eigen zelfstandigheid moest creëren: 'Daarom ging ik allerlei cursussen volgen. Nederlands, fietsen, typen en kleding maken, waarvoor ik een certificaat haalde. Doorzetten, verder met mijn leven, op mezelf. Toen ik door al die cursussen zekerheid had gekregen, besloot ik weer te gaan werken.'

Ze meldde zich bij schoonmaakbedrijf Asito, waar ze tot aan haar pensioen in dienst bleef. Ze groeide. Langzaam maar zeker ontdekte ze wat haar aanspreekt, waar haar talenten liggen. Ze herontdekte haar passie voor breien en kleding maken: 'Ik besepte dat ik dat eigenlijk altijd al leuk heb gevonden, als kind al. Alle kleding maak ik zelf. Voor mezelf, voor mijn neefjes en nichtjes.' Wijzend naar haar jas: 'Ook zelf gemaakt. Nieuwe kleren koop ik zelden. Als ik iets moois in een winkel zie, maak ik het na.'

Door zich te ontwikkelen, overwon zij haar eenzaamheid en verdriet. Iedereen die zo'n periode doormaakt raadt zij dan ook aan om activiteiten te ondernemen die hen verder brengen: 'Je overwint zware periodes door dingen te ondernemen.'

(Op verzoek van geïnterviewde is gekozen voor haar initiaal in plaats van haar volledige voornaam.)

Günther Seidelmann

‘Trots op de
eerlijkheid
en loyaliteit
die ik mijn
kinderen
heb kunnen
bijbrengen’

Hij kijkt terug op een rijk leven, met veel gelukkige periodes. Maar Günther Seidelmann (1939) moest ook veel doorstaan. Vier was hij, toen hij in 1943 bij het bombardement op Hamburg met zijn moeder, tante en zus hun brandende huis ontvluchtte. Zijn vrouw moest hij al vroeg verliezen. Maar nooit zal hij opgeven. In slechte periodes denkt hij aan de uitspraak van Maarten Luther: 'Als ik weet dat morgen de wereld vergaat, dan zou ik vandaag nog een appelboompje planten.'

Het is een van zijn oudste herinneringen. Het eerste geallieerden-bombardement op Hamburg in 1943. Rennen voor zijn leven moest de kleine Günther met zijn moeder, tante en zus. Weg uit hun brandende huis. Weg uit de vuurstorm die door de straten raasde. 'We hadden al geleerd ons snel in het donker aan te kleden, omdat er ook 's nachts luchtalarm kon komen. Mijn zus en ik waren gewikkeld in oude gordijnen, natgemaakt in de gracht achter ons huis', vertelt Günther, die jarenlang niet over zijn oorlogservaringen heeft kunnen praten, 'de kleding van mijn moeder brandde. Overal lagen verkoolde lijken, als mummies in het asfalt verzonken.'

De familie Seidelmann ontkwam. 'Wij werden vervoerd naar Schwanefeld, bij Helmstedt. Daar werden wij opgevangen en kregen onderdak in een conciërgewoning van een school. Daar woonden wij de laatste oorlogsjaren. Niemand had iets, overal was armoede.'

Met een vriendinnetje speelde ik paardje door een touwtje achter de rug langs om de armen te binden als teugel. We woonden in een steenkoud huis, liepen op houten sandalen en droegen kleren die mijn moeder van een parachute maakte.'

De oorlog ging voorbij. Günther zag hoe soldaten hun wapens weggooiden: 'Waaronder een anti-tankwapen, een soort buis met een kop erop. Andere jongens speelden ermee, toen dat ding ontplofte. Het kostte me een middelvinger en mijn arm was gebroken. En dan had ik nog mazzel, want bijna was ik mijn linkerbeen kwijt geweest.'

'Als kind ben je alleen maar nieuwsgierig'

Günthers vader Herbert (1907), die voor de oorlog als griffier bij de rechtbank werkte, kwam niet terug uit de oorlog. Onuitsprekelijk verdriet, maar het gezin

moest overleven. Na de oorlog ging moeder met de kinderen terug naar Hamburg, waar zij onderdak vonden in een klein kamertje bij een oom. Moeder Seidelmann verhuisde zes maanden later met Günther en zijn zus naar haar moeder, die een woning had bij haar werk in Hamburg.

‘Oma woonde naast een tuinderij, waar ik zakgeld verdiende door bloemen te bezorgen en rouwkransen naar het kerkhof te brengen. Van dat geld kocht ik groenten. Oma werkte bij een kleine fabriek, waar ze aroma’s produceerden. Daar stond ook een grote pepermolen, waar elke twee weken een medewerker van De Spar naartoe kwam om zakken peperkorrels te malen.’

Günther vergeet nooit hoe deze medewerker hem seksueel misbruikte: ‘Ik was negen, en nieuwsgierig naar de pepermolen, waar hij mee werkte. Ik heb altijd belangstelling voor techniek gehad. De man zou de werking uitleggen. Hij riep mij bij zich, toen er niemand anders in de buurt was. Ineens pakt hij mij beet en randt me aan.’

Lange tijd verdrong Günther deze traumatische ervaring. Toen hem jaren later op zijn werk hetzelfde overkwam met een collega, kwam alles weer boven.

Uiteindelijk lukt het om een stuk land te kopen. Met bakstenen, afkomstig uit het puin van de bombardementen, bouwde het gezin een eigen huis, dichtbij oma. Vrienden en familieleden hielpen mee, Günther metselde de fundering: ‘Geweldig om te doen.’

De wereld ontdekken

Straatarm was het gezin Seidelmann, de eerste jaren na de oorlog. Op school voelde Günther zich erbuiten staan als arm jongetje: ‘Kinderen van de bakker, de slager en de kolenboer werden voorgetrokken. De leerkrachten op school hoopten aan voedsel en brandstof te komen, als zij die ouders te vriend hielden. Daaraan was toen gebrek. Zij verwezen die kinderen naar hogere opleidingen. Mij niet, terwijl ik beter kon leren dan zij.’

Günther, die graag knutselde aan apparaten, wilde machinebankwerker worden, maar werd afgewezen voor technische beroepen omdat hij een vinger miste en een lui oog had. Zelfs voor administratieve functies werd hij afgewezen. ‘Er was plaats bij een expeditiekantoor, maar ze vonden mijn opleiding, alleen basisschool, daarvoor te laag. Omdat ik altijd de beste van de klas was geweest, vroeg mijn moeder of ze me wilden testen. Dat gebeurde en ik kon gelijk bij drie bedrijven beginnen.’

‘Ik ben de hele wereld over gevaren en zag schokkende dingen’

Hij kwam terecht bij het expeditiekantoor waar hij in eerste instantie wilde werken. Aan de Beroepsschool volgde hij een administratieve praktijkopleiding: vijf dagen werken, één dag naar school. Hij deed de boekhouding, waarbij hij regelmatig in de haven kwam, om papieren in orde te maken en verschepingsbewijzen te brengen. Naar de Beroepsschool ging hij niet meer: 'Ik raakte politiek geïnteresseerd. Om de kranten te lezen, achter vitrines, liep ik kilometers om. Maar ik moest op een gegeven moment toch examen Koopvaardij doen, want de aanvraag daarvoor was al ingediend bij de Kamer van Koophandel. Dat kon de firma niet meer terugdraaien. Dus deed ik examen. Voor boekhouden kreeg ik een 5, wat slecht was, maar voor mijn verslag over de toekomst van de Europese Unie kreeg ik het hoogste cijfer, een 1. Dat is als een 10 in Nederland. Daardoor slaagde ik toch.'

Na zijn opleiding had Günther verschillende banen. Op kantoor, bij een verwarmingsbedrijf, waar hij leerde lassen, en als bijrijder bij een bierbrouwerij. Maar zijn hart ging uit naar de grote vaart. Hij wilde de wereld ontdekken.

'Het leger hoefde ik niet in, omdat mijn vader was gesneuveld. Een vriend van mij was matroos op de grote vaart. Hij stuurde kaarten uit allerlei landen. Dat wilde ik ook.'

Via die vriend ging Günther op verschillende schepen aan de slag, met allerlei voorkomende klussen. In 1961 werkte hij in de afwasploeg op een cruiseschip dat op de Cariben voer. Hij verdiende rond de negenhonderd mark, exclusief fooien.

Günther heeft veel gezien tijdens zijn zeezeizen. Opiumkitten in Singapore, marktbezoekers in Taiwan die apenschedels leeg lepelden, kinderbordelen in Rangoon.

Echte liefde

Toen hij genoeg van de wereld had gezien, kwam hij op uitnodiging van een vriend, die hij aan boord had leren kennen, naar Nederland: 'Die was slager in Middelburg. Oorspronkelijk kwam hij uit Thüringen. Zijn specialiteit was kruidige Thüringer worst.'

Günther raakte verloofd met een vrouw die hij via de echtgenote van zijn vriend had ontmoet. Voor haar besloot hij in Nederland te blijven. In Zeeland vond hij geen werk. In Rotterdam wel, op luchthaven Zestienhoven. Hij laadde en loste goederen en maakte vliegtuigen schoon. Al snel promoveerde hij tot chef: 'Op Schiphol heeft iedereen zijn eigen specialisatie, maar hier moest je alles doen, van de toiletten tot de catering, maar ook vliegtuigen slepen en vracht laden.'

Zijn verloving ging snel uit, toch keerde Günther niet terug naar zijn vaderland: 'Ik wilde niet oud worden in Duitsland, waar het neonazisme opkwam.'

‘Ze was verbaasd dat het hier weken de zon niet scheen’

Tijdens zijn reizen raakte Günther bevriend met een archeoloog, die hem liefde bijbracht voor het Oude Egypte. ‘Het fascineert mij’, zegt hij, wijzend op zijn vitrinekast met authentieke stenen en potscherven uit de Egyptische oudheid: ‘De kleitabletten, waaruit het schrift ontstond, de hiëroglifyen, de farao-graven, de piramides, ik wilde ze heel graag met eigen ogen aanschouwen.’

In 1976 reist hij met een vriend naar Egypte, waar hij met de bus een rondreis maakte naar de piramiden en de farao-graven. Twee jaar later keerde hij terug naar Egypte en leerde zijn vrouw Sanaa Youssef (toen 21) kennen via haar broer, een kennis van de bevriende archeoloog. Zij werden verliefd en wilden trouwen, maar haar vader, een Kopt, had bezwaren.

‘Hij was wantrouwend, wilde niet dat zijn dochter met een Europeaan trouwde. Toch ging hij uiteindelijk akkoord met de verloving. Ik ging naar Nederland terug en zou met Pasen terugkomen. Maar toen ik terugkwam, droeg Sanaa geen ring meer. Haar vader had de verloving gestopt vanwege een ingewikkeld misverstand. Ik accepteerde dat niet, en wist de vader te overtuigen van mijn goede bedoelingen.’

Günther op reis in Egypte

Op 24 oktober 1981 trouwden Günther en Sanaa. Op het Tahirplein in Cairo tekenden zij het trouwcontract.

Günther nam zijn bruid mee naar zijn woning in Overschie. In het begin kon Sanaa moeilijk wennen. 'Schijnt hier ook weleens de zon?' vroeg zij. Sinds haar aankomst liet de zon zich drie weken niet zien. Nederland bezorgde haar een cultuurschok.

'Zij was heel bescheiden en in Nederland hoorde zij dat vrouwen de baas waren en niet moeten doen wat hun man zegt. Ook was zij niet bekend met stofzuigers en roltrappen.'

Uiteindelijk wilde Sanaa haar eigen geld verdienen. In Egypte was zij afgestudeerd als apotheker, in Nederland moest zij opnieuw examen doen. Na de moedermavo volgde zij een opleiding die haar voorbereidde op het apothekersexamen. 'Ze slaagde in één keer met goede resultaten. De leraar was hier verbaasd over, maar ik niet. In Egypte heeft ze altijd extra haar best moeten doen om zich te bewijzen op school, omdat ze als Kopt gediscrimineerd werd door de leraren.'

'Sinds haar overlijden ben ik depressief'

Het paar had inmiddels drie kinderen: Sylvia (1983), Sandra (1987) en Stephan (1988). Toen Sanaa zwanger was van Stephan kreeg zij rugklachten, die na de bevalling verergerden. Günther kan nog kwaad worden op de dokter die dit bagatelliseerde: 'Ze moest zich niet aanstellen, het kwam door de zwangerschap. Maar Sanaa liet zich na de bevalling toch onderzoeken en toen bleek zij borstkanker te hebben, met uitzaaiingen in haar rug. Ze heeft het toen nog een hele tijd gered, maar uiteindelijk moest zij het opgeven.'

In 1990 maakte Sanaa met haar gezin een laatste reis naar haar geboorteland.

'Het was indrukwekkend, maar Sanaa was toen al heel zwak. Haar botten waren gebroken. 'Op 11 september 1991 overleed Sanaa. Zij werd begraven aan de westoever van de Nijl, dicht bij de graven van Echnaton en Nofretete. 'Na haar dood kreeg ik een depressie die ik in feite nooit ben kwijtgeraakt.' Maar Günther moest door, voor zijn kinderen die hun moeder vreselijk misten: 'Stephan klom op de trapleer. "Waarom doe je dat?" vroegen we. "Ik wil naar mama, naar de hemel." Zo klein als hij was...'

Günther woonde inmiddels met de kinderen in Blijdorp ('Vroeger hoefde je daar je fiets niet op slot te zetten, tegenwoordig wel') en stond alleen voor de taak om hen groot te brengen. Hij kon er voor hen zijn, doordat hij werd afgekeurd vanwege zijn depressie. Samen met zijn kinderen sloeg hij zich erdoorheen: 'Sandra ging op een

krukje staan om mij te helpen met koken. Met zijn vieren plantten we groenten in de volkstuin.'

Zijn kinderen zijn goed terechtgekomen. Sylvia is afgestudeerd in sociologie en werkt voor zichzelf als kok. Met Syllies Kitchen staat zij elke twee weken op de Rotterdamse Oogstmarkt. Sandra (partner heet Tom), werkt als analist bij de Rabobank. Zij is moeder van kleinzoon Lars, nu twee jaar. Stephan (partner heet Esther) werkt als kwaliteitsmanager bij een bedrijf dat Nederlandse taallessen aanbiedt. Günther is hier blij mee: 'Ik ben trots op de eerlijkheid en de solidariteit die ik mijn kinderen heb kunnen bijbrengen, op hun intelligentie, hun solidariteit met anderen. Ik leerde hun geen kuddedier te zijn, maar hun eigen persoonlijkheid te ontwikkelen.'

Günther wilde nooit hertrouwen: 'Met Sanaa was het echte liefde, die vind ik niet meer.' In periodes van eenzaamheid en verdriet vond hij afleiding door zich te richten op het kweken van groente en fruit in zijn volkstuin: 'Appels, peren, pruimen, bramen, blauwe bessen, aalbessen, aardbeien, tomaten, komkommers, courgette, andijvie, sperziebonen... Ieder jaar vijfendertig kilo bonen! Die vroren we in en daar konden we de hele winter van eten. Ik heb nooit opgegeven en raad anderen in een vergelijkbare situatie aan dit ook nooit te doen. In slechte periodes denk ik aan de uitspraak van Maarten Luther: 'Als ik wist dat morgen de wereld zou vergaan, dan zou ik vandaag een appelboompje planten.'

Louise Veldhuizen

‘Kinderen maken mij gelukkig’

An haar kinderjaren in Suriname bewaart zij dierbare herinneringen: 'Al wat leuk is, blijf ik mij herinneren.' Maar ook in haar latere leven gebeurden mooie dingen, zoals de komst van haar kinderen, kleinkinderen en achterkleinkinderen: 'Planten en kinderen lijken op elkaar. Beide ontwikkelen zich verrassend.' Louise Veldhuizen (92) kijkt terug op een rijk, maar niet altijd gemakkelijk leven.

Louise kwam in 1928 in Paramaribo ter wereld. Ze was een gelukkig kind: 'Mijn jeugd in Suriname was de leukste tijd van mijn leven. Ik zou het zo weer willen meemaken.'

Beschermd en geborgen voelde zij zich bij haar ouders en haar oma. Aan oma bewaart zij de mooiste en dierbaarste herinneringen: 'Ik was vaak bij haar. Uit school ging ik rechtstreeks naar haar toe. De vakanties bracht ik bij haar door. Het was altijd gezellig. Ze was zo lief, had altijd eten klaar staan. Mensen die aanbelden, konden altijd mee eten. Suriname is veranderd. De liefde zoals mijn oma die gaf, is er niet meer. De mensen hielden van elkaar. Nu niet meer, ze zijn onverschilliger dan vroeger. Ik weet nog dat ik voor mijn oma boodschappen deed. Het wisselgeld mocht ik houden, maar ik gaf het aan een vriendinnetje dat heel erg arm was, en nooit geld had om snoep te kopen.'

Louise en haar twee zussen kregen een liefdevolle, maar strenge en christelijke opvoeding: 'We mochten niet met de kinderen van de buurvrouw spelen. De buurvrouw vloekte, dat gaf zij door aan haar kinderen. Wij mochten ook niet wat andere kinderen wel mochten, zoals laat buiten spelen, of te ver van huis gaan.'

Aan de christelijke basisschool die zij doorliep, bewaart Louise goede herinneringen: 'Het was een strenge school, maar dat vond ik niet erg. Strenge hoort erbij, het is nodig om kinderen discipline bij te brengen. Het was gezellig, ik had het er naar mijn zin. En de juf was als een moeder voor ons. Tegenwoordig hebben docenten niks meer te vertellen. Op de middelbare school lopen leerlingen zo de klas uit om de hoer te spelen. Dat heb ik gezien bij vriendinnen van mijn dochters.'

Trouwen vanwege het feest en de prachtige bruidsjurk

Louise hield van leren, ook later, op de middelbare school. Zij wilde het onderwijs in, net als haar tante: 'Zij gaf zo goed les, ze haalde het beste uit de kinderen. Dat wilde ik ook.' Na de middelbare school ging zij naar de Pabo, maar moest daarmee stoppen

toen haar moeder overleed: 'Er was geen geld meer en ik moest gaan werken.' Louise kwam op kantoor terecht, waar zij typen en boekhouden in de praktijk leerde. Maar zij had ook een passie voor borduren, waarop zij zich in haar vrije tijd uitleefde. Tot twee uur 's nachts borduurde zij kleedjes in allerlei maten en kleuren, die zij verkocht aan particulieren: 'Dat heb ik de rest van mijn leven gedaan. Ik was er goed in, verdiende er aardig mee. In het begin verkocht ik ze voor twaalf gulden, later werd dat meer.' Ze wijst op de door haar geborduurde en gehaakte kleedjes in haar huiskamer. Zachte pasteltinten, afgewisseld met felle kleuren op gebleekt katoen: 'Ik houd nog steeds van handwerken.'

Als tiener had Louise soms vriendjes, maar nooit serieus. Dat kwam pas op haar vijftienvingste. Flanerend tussen de mangobomen ontmoette zij elektrotechnicus Henk. Hij botste opzettelijk tegen haar op. En toen begon een romance, waarbij pindanootjes een belangrijke rol speelden: 'Daar hield ik van. Als ik hem een stuiver gaf, ging hij ze voor me kopen. Op een gegeven moment stond hij voor mijn deur met pindanootjes en met een kikker in blik. Grapje van hem. Hij kwam steeds vaker bij me thuis. Mijn zussen vonden hem eigenlijk te oud voor mij, maar hij zou nooit een vrouw van zijn eigen leeftijd nemen, zei hij.'

‘Tijdens mijn huwelijk voelde ik me doodongelukkig en alleen’

Louise trouwde Henk. Uit liefde? Niet echt, van Louises kant: 'Ik trouwde hem om de mooie jurk en het feest dat eraan vastzat. Dat wil ik ook, dacht ik, toen mijn vriendinnen en zussen trouwden. We hadden een prachtige trouwdag. Ik droeg een schitterende bruidsjurk, we vierden een geweldig feest, echt om nooit te vergeten. Maar de volgende dag drong tot me door wat ik begonnen was.'

Een kille bedoening tussen twee mensen die elkaar niets te zeggen hadden, daar kwam het huwelijk van Louise en Henk op neer. Geen pindanootjes meer. Wel een man die alleen thuiskwam om te slapen: 'Na zijn werk dook hij de kroeg in om met zijn vrienden te gaan kaarten. Hij praatte alleen tegen me als het moest. En jaloers dat die man was... Hij was achttien jaar ouder dan ik, mensen dachten dat ik zijn dochter was. Andere mannen mochten mij niet zien, maar hij bedroog mij wel met andere vrouwen.'

Louise en Henk kregen vier dochters, geboren in 1957, 1959, 1961 en 1963. De opvoeding kwam op Louise neer. 'Nog nooit heeft mijn man met de kinderen gespeeld, of ze opgetild. Als ik hem dat verweet, zei hij dat hij dat ook niet helpen kon. Hij moest immers werken, hij kon geen tijd en liefde aan de kinderen en aan mij geven.' Doodongelukkig en alleen voelde Louise zich: 'Ik kon alleen lachen als mijn vriendinnen op visite kwamen, of iemand van de kerk.'

Haar rotsvaste geloof in God sleepte haar door deze zware periode. Louise wijst op de Bijbel, die op een vaste plek op haar eettafel ligt: 'Ik ben met de Bijbel geboren, dus ik kan niet anders. In de Bijbel lees je hoe je goed moet doen. God heeft mij altijd beschermd. Er zijn mensen die zeggen dat Hij niet bestaat, maar zonder Hem was ik allang dood geweest.'

Zij doelt hiermee op familieleden en vrienden die het slecht met haar voor hadden: 'Mensen die ik vertrouwde, maar die mij later intimideerden en bedrogen. Ik voelde de kracht van God, die mij hiervoor wilde waarschuwen. Mijn beste vriendin, die achter mijn man aanzat, hem van mij wilde afpakken. Ze wilde mij uit de weg ruimen, omdat ze dacht dat ze meer kans bij mijn man maakte als ik dood was. Ik was mooier en jonger dan zij, met haar buikje en haar uitgezakte lijf. Mensen die jaloers zijn, zien je niet zoals je bent, zoals God je geschapen heeft. Ik kwam erachter dat zij mij wilde vergiftigen. Ik had dat eerder meegemaakt met mijn neef. Een vriend, die hij altijd had vertrouwd, was op zijn geld uit. Hij heeft rattenkruid door zijn bami gedaan, mijn neef heeft dat niet overleefd. Van deze ervaringen heb ik geleerd dat je niet te snel iemand moet vertrouwen. Ik geef nooit iemand mijn sleutel, want bekenden kunnen mij vermoorden om mijn gouden sieraden. Ik vraag me af, hoe voelen mensen zich wanneer ze iemand dood maken? Ik heb er in ieder geval van geleerd om niet te goet van vertrouwen te zijn. Dat wil ik iedereen op het hart drukken.'

Op alle sollicitaties werd ik afgewezen

Louise scheidde van Henk en kwam in 1978 met haar dochters naar Rotterdam. In Nederland zag zij betere kansen om rond te komen als alleenstaande moeder. Maar het lukte haar niet om een baan te vinden. Talloze vruchteloze sollicitaties, zogenaamd omdat zij niet over de juiste papieren zou beschikken. Smoezen, weet Louise, die zich als Surinaamse gediscrimineerd voelde: 'Ik spelde de Havenloods uit op advertenties en heb op allerlei banen gesolliciteerd. Ik solliciteerde als inpakster. Ze vroegen of ik kinderen had. Toen ze hoorde dat ik er vier had, ging het niet door. Zo vonden ze altijd wel iets. Voor administratieve banen moest ik allerlei formulieren invullen, waaruit werkgevers altijd iets haalden dat mij ongeschikt zou maken voor de baan. Dan weer sloot mijn opleiding niet aan, of er was een rijbewijs vereist. Ik ben goed in naaien, dus ik reageerde op een vacature voor coupeuse. Na een telefonische sollicitatieafpraak kwam ik bij dat bedrijf en kreeg ik te horen: 'Meneer is er niet.' Het is goed dat je in Nederland ook geld krijgt als je niet werkt, anders had ik me geen raad geweten.'

Louise voedde haar kinderen streng op, zoals zij zelf was opgevoed. Ze had weinig te besteden, maar wist haar kinderen warmte, liefde en geborgenheid te geven: 'Zelf beleefde ik gelukkige kinderjaren, die gunde ik mijn dochters ook. Al had ik het nog

zo druk, ik maakte tijd om met hen te spelen. Ik weet nog dat ik samen gymnastiekoefeningen met ze deed.'

'In het begin was het moeilijk, maar nu woon ik hier met veel plezier'

Haar dochters schonken haar vreugde, en daarnaast had zij haar passies. Naast haken en borduren kweekt zij allerlei soorten planten. Weelderige tropische planten sieren haar flat. Haar balkon is een moestuin vol groente -en fruitplanten. Paprika, tomaten, kattenstaarten, koriander, tijm, gember, melisse en salie, die zij zelf heeft geplant, of van haar oudste dochter krijgt: 'Heel veel geneeskrachtige kruiden. Ik hoef nooit naar de homeopathische winkel.'

Gefascineerd is zij steeds opnieuw door de groei en ontwikkeling van planten. Zij wijst op een grote, grillig gevormde cactus: 'Die is in één nacht enorm gegroeid. Het mooie van planten vind ik dat je ze ziet groeien en voortdurend veranderen. Sommigen dreigen te verpieteren en bloeien dan helemaal op. Daarom houd ik van ze. Planten en kinderen lijken op elkaar. Beide groeien en ontwikkelen zich op verrassende wijzen.'

Sinds haar komst naar Nederland woont Louise in Rotterdam. In het begin was het moeilijk haar weg te vinden, inmiddels is ze gewend aan de stad, en aan de wijk Spangen, waar ze sinds haar komst naar Nederland met plezier woont: 'Vroeger moest je in Rotterdam heel erg op zakkenrollers passen, de laatste jaren veel minder. Ik hoef hier niet meer voortdurend mijn tas vast te houden, zoals in andere steden.'

Ze is blij met de hechte band die ze met haar burens heeft: 'Als ik hulp nodig heb, zijn zij er voor mij. Mijn Kaapverdiaanse buurvrouw brengt vissoep voor me mee. Mijn Marokkaanse buurvrouw behandelt mij alsof ik haar moeder ben. Voor een familiefeest dat heel belangrijk voor mij was, kleepte en kapte ze mij. Dat maakt me gelukkig. Ze maakte het mogelijk om naar een feest te gaan dat ik nooit had willen missen. Ik zag allemaal neefjes en nichtjes terug, die ik in geen jaren had gezien. Dat maakte mij zo blij.'

Met haar dochters heeft Louise minder contact dan zij zou willen: 'Maar het contact met mijn burens vergoedt veel. Ze komen aan de deur met koekjes als ze me een paar dagen niet hebben gezien.' Aan haar kleinzoon en kleindochter, inmiddels volwassen, en haar achterkleinkinderen beleeft zij veel plezier ook al ziet zij hen niet zo vaak: 'Als ik kinderen zie, voel ik mij gelukkig. Ze houden me jong.'

(Op verzoek van de geïnterviewde zijn de namen van Louise en haar man gefingeerd)

Henny Drinkwaard-Voets:

‘Belangrijk
is niet de
weg die je
gaat, maar
het spoor
dat je
achterlaat’

Een marionet, dansend aan de touwtjes van de Grote Poppenspeler. Zo ziet Henny Drinkwaard-Voets (1941) zichzelf en haar bestaan: 'Het leven is een schouwtoneel, ieder speelt zijn rol en krijgt zijn deel, de stokjes ¹ in Gods hand.' Het vlooientheater van haar opa, die kermissen afreisde, bracht haar tot deze metafoor.

Henny en haar man Gijs (1942, gepensioneerd elektromonteur) staan midden in het leven. Voor Stichting de Zonnebloem bezoekt Henny eenzame ouderen en organiseert zij samen met andere vrijwilligers voor hen uitstapjes en bingo-activiteiten. Iets betekenen voor mensen die het minder hebben getroffen dan zij, is voor Henny en Gijs een belangrijke levenstaak, die zij aan iedereen willen doorgeven.

Op een uitschuifkeukentafel zag Henny Drinkwaard-Voets in de herfst van het eerste oorlogsjaar het levenslicht. Vanwege het luchtalarm was het ziekenhuis onbereikbaar. Temidden van chaos, veroorzaakt door het bombardement dat ook de dierentuin trof, aan de Diergaardesingel, waar haar ouderlijk huis stond. In haar eigen biografie, die zij aan het begin van het nieuwe millennium schreef ('Ik schrijf heel veel, als ik blij ben, zet ik gelijk alles op papier'), beschrijft zij hoe moeizaam haar geboorte verliep: 'Het was een stuitbevalling. Diezelfde middag werd ik gedoopt.' Dat gebeurde in de inmiddels gesloopte Jozefkerk aan de West

Kruiskade, die nog een belangrijke rol in haar leven zou gaan spelen. Waarom ze zo snel werd gedoopt? Misschien uit gewoonte, denkt ze: 'En omdat de Poppenspeler het zo wilde.'

'Het was een zeer eenzame periode, waarin ik troost zocht bij de Grote Poppenspeler'

Op de puinhopen van het verwoeste Rotterdam groeide de dochter van huisvrouw An en chauffeur Juul op. 'De oude gebombardeerde diergaarde lag voor onze deur. Het hout en de kool van de diergaardepaden gebruikten we voor de kachel.'

1 Dit is een letterlijk citaat van Henny Drinkwaard, afkomstig uit een door haar zelf geschreven levensverhaal, dat ze mij ter hand stelde ter ondersteuning van het interview. Zij schreef het in 1 zin, dan geldt het weglaten van 'zijn' als literaire vrijheid. Ik stel voor er 1 zin van te maken en 'zijn' weg te laten.

Met broodpap werd zij groot, zij hield er een afkeer voor warme melk aan over. Bij dreigende bombardementen schuilde zij met haar moeder in de tussenkamer: 'Je wist niet beter dan dat schuilen erbij hoorde. Toen de oorlog voorbij was, vond ik het heel raar dat het niet meer hoefde. We speelden op gebombardeerde plekken. Ineens kon je tolleren en bokkiespringen op de plek waar nu de Lijnbaan ligt.'

Henny spelend op de Diergaardesingel

In 1943 kreeg zij een broertje, Rob. 'Een veel mooiere baby dan ik was', herinnert zij zich, 'vanaf mijn bestaan ben ik bekleed met eczeem. Een jeugd vol jeuk en veel huilen, de armoede na de oorlog... En eerlijk is eerlijk, het was een vies gezicht. Mijn moeder tobde wat af met me. Zij smeerde mij in met teerzalf, de lakens zagen er zwart van. Soms was ik zo radeloos door de jeuk dat ik een stuk hout pakte en me daarmee tot bloedens toe krabbelde. Op school moest ik alleen achterin zitten omdat andere ouders bang waren voor besmetting. De kapper wilde mij niet knippen. Mijn broer was een knappe jongen, ik had een minderwaardigheidscomplex zo hoog als de Eiffeltoren. Daardoor probeerde ik altijd mensen te plezieren.'

Een zeer eenzame periode. Troost vond zij bij de gedachte aan de Grote Poppenspeler die aan haar kant stond. Na de terugkeer van haar vader uit Duitsland, waar hij dwangarbeid verrichtte, liep het huwelijk van haar ouders op de klippen. Het staat Henny nog altijd bij dat haar vader haar broer toegewezen wilde krijgen, maar haar niet: 'Te veel last, zeker.' Gelukkig zorgde de rechter ervoor dat beide kinderen aan moeder werden toegewezen.

Henny was een jaar of tien, toen zij naar de katholieke school ging. Zo ontdekte zij de kerk. Dat begon bij haar fascinatie voor de meisjes in witte jurkjes die zij zag, als zij buiten speelde. De meisjes waren op weg naar de Jozefkerk. Henny was nieuwsgierig naar wat ze daar gingen doen en volgde deze bruidjes, die naar het lof gingen, naar de kerk, waar zij hen bewonderde.

‘Waarom? Ik was geboeid door die diensten en vond er geborgenheid. Ik wou zelf ook graag zo’n bruidje zijn.’ Door die diensten voelde Henny zich minder alleen, maar haar ouders wisten niet waar zij uithing en waren dodelijk ongerust: ‘Als ik gelukkig thuis kwam na zoveel moois en sfeer, kreeg ik prompt op mijn donder.’

‘Ook al waren we arm, toch deden we veel leuke dingen’

Henny noemt de scheiding van haar ouders het beste wat haar is overkomen. Ze was blij dat haar vader vertrok. Een nare man vond zij hem, die zij liever aanduidt als haar ‘verwekker’: ‘Hij was geen vader voor ons. Hij ging vreemd en sloeg mijn moeder.’

Na de scheiding maakte haar moeder kantoren schoon. Keihard werken, geen vetpot, zonder sociale voorzieningen. ‘Gelukkig kregen we halfjes brood van de buurvrouw, en eitjes die haar kippen hadden gelegd. Ik maak nooit schulden, omdat ik weet hoe erg het is om die terug te betalen.’

Maar armoede maakt ook vindingrijk, is haar ervaring: ‘Mijn moeder leerde mij zuinig te zijn, kleine cadeautjes te maken, en leuke dingen te doen die niks kostten. We bezochten gratis voorstellingen van het Openluchttheater bij Museum Boijmans, en gingen met de Opbouw dag, 18 mei, naar de dierentuin omdat die dan gratis was. Maar nu we het beter hebben, wil ik ook van het leven genieten.’

Een paar jaar later kwam een nieuwe vader in haar leven, Jan Roovers, die de kost verdiende als havenarbeider, later als glazenwasser. ‘Hij was goed voor ons, hem zag ik als echte vader.’ Haar tweede vader, die vond dat katholieke kinderen naar een katholieke school moesten, haalde Henny en haar broertje Rob van de openbare school en stuurde hen naar de katholieke school in de Jozefstraat. De nonnen van het klooster aan de Eendrachtsweg stoomden de kinderen klaar voor de Eerste Communie. Als elfjarige was Henny de grootste tussen de zevenjarige communicantjes: ‘Maar ik voelde me wel de koningin in mijn witte jurk met gymschoenen.’ De plechtige communie in de zesde klas deed Henny gelijk met een vriendinnetje, Beppe.

In haar nieuwe klas sloot Henny vriendschap met Ria. Ria was niet vies van haar

eczeem, maar was wel met haar begaan vanwege haar armoede thuis. ‘Haar ouders waren middenstanders, die mijn schoolreisje betaalden, zodat ik mee kon. Het was daar altijd gezellig.’

De padvinderij speelt een belangrijke rol in Henny’s leven. Toen zij op de ulo zat, sloot zij zich daarbij aan via een zus van een klasgenootje, die gidsenleidster was. Zij voelde zich aangetrokken tot het avontuur van het vuurtjes stoken en de speurtochten, maar ook tot de saamhorigheid binnen de padvinderij: ‘Het vormt je bij alles wat je later gaat doen: klaarstaan voor elkaar. In je padvindersuniform gaf je het goede voorbeeld. Niet mopperen, maar helpen.’

‘We trouwden onder een erehaag van kabouters en gidsen’

Henny bij de padvinderij

Voor Henny, en ook voor haar latere echtgenoot Gijs, vormde de scouting een inspiratiebron voor het vrijwilligerswerk dat zij nog steeds doen. Vanuit Rotterdam West verhuisde het gezin van haar moeder naar Zuidwijk: 'Ik voelde me daar wel thuis, maar de gidsen had ik nog steeds in het westen en het contact met school- en hartsvriendinnen bleef bestaan.' Ze had inmiddels een motorrijbewijs en een scooter.

Tot haar zevenentwintigste bleef Henny bij de padvinderij, waar zij de leiding kreeg over een eigen kring. Zij maakte er vriendinnen voor het leven.

Het ging in die periode steeds lekkerder met Henny, die zich sindsdien erg aangetrokken voelde tot de kerk: 'Er moet een of andere macht zijn die me liet voelen dat er meer is, een macht die er voor me is en aan de touwtjes trekt.' In september 1967 werd er hard aan die touwtjes getrokken toen Gijs, de broer van haar schoolvriendinnetje Bep haar mee uitvroeg: 'In plaats daarvan ging ik naar de kerk, maar kreeg daar gelijk spijt van. Ik vertelde het aan Bep, die dit aan haar broer doorgaf. Gijs vond het gelukkig niet erg want in 1969 trouwden Henny en Gijs in de kerk in Zuidwijk, onder een erehaag van alle kabouters en gidsen van de padvindergroep.

Vele geluksmomenten volgden in de loop der jaren. Hoogtepunten vormden de geboorte van dochter Iris en zoon Giso en de doop van hun kinderen in de Hildegardiskerk. In dezelfde kerk trouwde Iris later met René, die ze door haar werk bij de RET leerde kennen. Giso schonk in dezelfde kerk het jawoord aan Bianca, die in hetzelfde jongerenkoor zong als hij.

'De kinderen en kleinkinderen betekenen alles voor me', benadrukt Henny, wijzend op de muur met schilderijen van Rens, Cindy en Lisa: 'Ik ben dankbaar dat ze het allemaal zo fijn doen. Sommigen verklaren ons voor gek dat we elke week naar de kleinkinderen gaan, maar ze zijn groot voordat je het weet. We maken daar vaak paarse kool voor ze, met gehaktballen. Mijn schoondochter is ook gek op paars. Geweldig, zoals de kleinkinderen je om je nek springen als ze je zien. Liefde voor elkaar is heel belangrijk, ook al overloop je elkaar niet. Onze kinderen hebben onregelmatige werktijden. Sinds onze vijfendertigjarige bruiloft gaan we om de vijf jaar met alle kinderen en kleinkinderen naar Euro Disney, dan zijn we allemaal samen. Het is mooi dat ik zo'n innige band voel, ook met mijn aangetrouwde kinderen.'

Na hun trouwen verhuisden Henny en Gijs van Zuid naar Noord. Het eerste jaar woonden zij in Het Oude Noorden, sinds 1970 in het Liskwartier. Ze wonen er nog steeds, naar tevredenheid, al is de buurt in de loop der jaren erg veranderd. Lange tijd deden Henny en Gijs Opzoomer-activiteiten met buurtgenoten. Met de hele

buurt organiseerden zij straatfeesten en versierden zij de Opzoomer-kerstboom. Henny kijkt met plezier terug op die periode: 'We hadden een band met de burens, helemaal toen de straat een woonerf was geworden. Het werd daardoor een gezellig pleintje, waar je contact met elkaar kreeg.'

Ze vindt het jammer dat de samenstelling en het karakter van de straat geleidelijk is veranderd: 'Er zijn andere mensen komen wonen. Jonge mensen, studenten, met wie we geen band hebben. De mensen die hier tegelijk met ons kwamen wonen hadden jonge kinderen, net als wij. Het was zo mooi dat je op elkaar kon terugvallen, op elkaars kinderen passen. Met bewoners van omringende wijken zoals Blijdorp hebben we ook weinig contact. Die denken dat ze van een betere stand zijn dan bewoners van wijken als Het Oude Noorden en het Liskwartier.'

'Een groot verlies maakt een mens vaak eenzaam'

Naast liefde en zorg voor mensen die hulp en steun behoeven vormen rode draden in het leven van Henny en Gijs. Jarenlang verzorgde Henny haar zieke tante, en later ook hulpbehoevende mensen uit de buurt. Al zesendertig jaar staat Henny, met hulp van Gijs, voor Stichting de Zonnebloem ouderen bij. Bij het vijfendertigjarig vrijwilligersjubileum van De Zonnebloem werd Henny geridderd als lid in de Orde van Oranje-Nassau: 'Echt iets voor ons, vreugde brengen in het leven van mensen van wie sommigen eenzaam zijn door een groot verlies.'

Zoals die mevrouw van wie haar man pas was overleden. We belden aan om te vragen hoe het met haar ging en hadden een puzzeldoos en een verrassingsdoos bij ons, als Sinterklaascadeau. Ze was zo blij dat ze met iemand kon praten. Ze vertelde dat ze nog niet over de dood van haar man heen was en dat ze zich verschrikkelijk alleen voelde. We kwamen op het juiste moment. Bij ons kon ze haar hart luchten. Mooi dat je iemand echt zo blij kan maken.'

Klaarstaan voor medemensen en oog hebben voor hun leed zijn voor Henny waarden die zij aan haar kinderen en kleinkinderen wil doorgeven. Zij citeert een canon die zij zong bij de padvinderij: 'Belangrijk is niet alleen de weg die je gaat, maar ook het spoor dat je achterlaat. Het gaat erom dat je doorgeeft wat je hebt geleerd in je leven. De wereld beter verlaten dan je erop kwam.'

Mohamed el Joghrafi:

‘Als het
komt,
komt het.
Je kunt
het niet
tegenhouden’

Via omzwervingen kwam hij als 16-jarige in Nederland. Hij ging nooit meer weg; 'Ik vond het zo leuk hier, ik wilde niet meer terug.' Zijn vaderland Marokko mist Mohamed el Joghrafi (1954) niet echt, jaarlijks gaat hij er op familiebezoek. Sociaal bewogen als hij is, staat hij mensen met raad en daad bij. Zo leeft hij een belangrijke les van zijn moeder na: 'Help mensen die dat nodig hebben'.

Stoppen met werken? Hij piekert er niet over: 'Juist prima om door te gaan.'

Mohamed el Joghrafi heeft nog steeds plezier in al het werk dat op hem afkomt. Sinds 2000 drijft hij samen met zijn broer Ali het schoonmaakbedrijf Alsa. Maar bovenal wil hij mensen helpen. Daarom staat hij buurtgenoten uit Spangen bij, die overhoop liggen met instanties, of kampen met armoedeproblemen. Op vrijwillige basis. Eerst voor de Bewonersorganisatie Spangen, waar hij zich, na het faillissement van zijn werkgever, scheepswerf Verolme Botlek, meldde om buurbewoners met moeilijkheden te ondersteunen. Als bewoner van Spangen raakte hij in 1998 betrokken bij Project Victor, een gezamenlijke strijd van bewoners, politie en gemeente tegen drugsoverlast in de buurt: 'De buurt werd overspoeld door drugstoeristen, verslaafden braken auto's open. Kinderen durfden niet meer naar buiten. Als we onze kinderen naar school brachten, moesten we eerst de junks voor onze deur weggagen.'

**'Veel mensen zijn eenzaam.
Bij huisbezoeken kom ik vaak
schrijnende gevallen tegen. Mensen die zo
somber zijn dat ze niets meer willen
en hun huis niet uitkomen.'**

De drugsoverlast in Spangen is inmiddels grotendeels verdwenen. Na het wegbezuinigen van bewonersorganisaties in Rotterdam, begin deze eeuw, zette Mohamed zijn maatschappelijke dienstverlening voort in het Wester Volkshuis. 'Het is nog steeds hard nodig', merkt hij, 'mensen komen hier huilend, omdat ze in de schulden zitten en naar de voedselbank en de kledingbank worden verwezen. Een client woonde een paar jaar in een tuinhuisje, omdat hij zijn huis was uitgezet. Veel Oost-Europeanen weten niet dat zij pas in aanmerking komen voor een uitkering als ze hier vijf jaar hebben gewerkt. Vals voorgelicht komen zij naar Nederland. Bedrijven maken hen wijs dat ze gelijk een huis en een uitkering krijgen.'

Veel mensen zijn eenzaam, constateert hij: 'Zelf had ik daar gelukkig nooit last van, maar bij huisbezoeken kom ik vaak schrijnende gevallen tegen. Mensen die zo somber zijn dat ze niets meer willen en hun huis niet uitkomen.'

In 1995 richtte Mohamed de Marokkaanse Vereniging Spangen op, om iets te doen aan de problemen die Marokkaanse kinderen op school ondervonden: 'Hun ouders konden hun kinderen niet voldoende ondersteunen in hun schoolloopbaan, doordat ze de weg niet wisten. Belangrijke zaken als schoolkeuze lieten ze aan de leerkracht over. Als ik voor mijn kinderen naar ouderavonden ging, zag ik weinig andere Marokkaanse ouders.' Leden van de vereniging stimuleren ouders om betrokken te zijn bij school en lossen problemen tussen leerlingen en leraren op. Hij noemt een voorbeeld: 'Een jongen met suikerziekte, die steeds naar de wc moest om te spuiten. Van zijn leraar mocht hij niet steeds naar de wc, en hij durfde niet te zeggen dat hij moest spuiten. Ik heb het uitgelegd en toen mocht het wel.'

Om problemen rond onderwijs en woonomgeving onder de aandacht te brengen, schreef Mohamed ingezonden stukken in het Algemeen Dagblad, waardoor hij opviel bij het toenmalige PvdA-gemeenteraadslid Marco Heijnen. Via hem werd hij lid van de PvdA en werd hij gekozen in de deelgemeenteraad van Delfshaven. Van 1998 tot 2014 vertegenwoordigde hij de partij in de Commissie Buitenruimte. Nadat de deelgemeentes waren afgeschaft en vervangen door gebiedscommissies, werd Mohamed gevraagd om in de gebiedscommissie Delfshaven zitting te nemen in de Commissie Buitenruimte, Veilig & Sociaal. Hij bedankte: 'Ik ga niet in een commissie zitten die geen macht heeft.'

Deelraadsleden hadden volgens hem meer te vertellen. Hij zag resultaten, mede dankzij de inzet van bewonersorganisaties in het gebied Delfshaven, waaronder Spangen valt: 'Er kwamen kleine politieposten in de wijken en er waren vijf wijkagenten actief. De mensen voelden zich veiliger. Helaas zijn al die posten wegbezuinigd, en werkt er nog maar één wijkagent, die het grote gebied niet alleen aankan.'

'Na de middelbare school lonkte het Europese avontuur'

Rotterdam werd zijn stad, maar hij bewaart mooie herinneringen aan zijn jeugd in Marokko. Als zoon van een godsdienstleraar groeide hij op met drie broers en vier zussen in Ouled Hakoun, een dorpje in het district Nador: 'We waren een gezellige familie zonder tv. Wel was er een radio met zo'n grote batterij aan de achterkant. Mijn ouders hielden kippen en konijntjes. We speelden met die beestjes en later lagen ze op je bord. Wel zielig. We deden spelletjes die we zelf hadden verzonnen.'

Met een stok. Wie die het eerste pakte, had gewonnen. Tussen de bomen raapten wij vijgen, in allerlei kleuren, en granaatappels.'

Omdat Ouled Hakoun geen middelbare school had, bezocht Mohamed het vwo in Saka (provincie Guercif). Hij kwam bij zijn oom in huis. Na het behalen van zijn diploma in 1970 lokte voor de toen zestienjarige Mohamed het avontuur: 'Ik wilde kijken wat Europa is. Ik had er veel over gelezen en gehoord.' Op de bonnefooi pakte hij de boot naar Spanje, waar hij met de bus doorheen trok. Geld verdiende hij met los werk. Na Spanje deed hij Parijs aan: 'Een drukke stad en je kon nergens goedkoop wonen.' Dankzij de spontaniteit, waarmee hij vreemden tegemoet treedt ('Ik praat nu eenmaal graag') maakte hij onderweg vrienden die hem hielpen zijn reis voort te zetten. Zoals in Barcelona, waar hij 's nachts geen geld meer kon opnemen voor een overnachting in een hotel, en een man hem geld gaf, zodat hij niet buiten hoefde te slapen. En in Breda, waar hij kon meeliften met een Nederlandse familie, die hij op het station tegenkwam en hem meenam naar Rotterdam.

'Ik vond het zo leuk in Nederland', vertelt hij, 'Er is van alles mogelijk. Overal koffiedrinken, naar de disco. ik wilde niet terug naar Marokko. En het hoefde ook niet, in die tijd had je nog geen visum nodig.' Onderdak vond hij in de Van Brakelstraat, bij de familie Van Dijk, het gezin (vader, moeder, twee kinderen) dat hem een lift naar Rotterdam had gegeven. De familie gaf hem warmte en gezelligheid in zijn beginperiode in Nederland: 'We gingen samen voetballen, ik at bij hen aan tafel. De moeder noemde ik tante.'

Via koppelbazen deed hij verschillende klussen, onder andere in de wegenbouw, bij de spoorwegen en in de binnenvaart, waar hij een jaar werkte als stuurman. Een mooie tijd: 'Zo heb ik Frankfurt, Straatsburg en Basel gezien op een mooie, nieuwe boot.' Hij strandde op de terugreis vanuit Basel. Om twaalf uur 's nachts werd hij aangehouden door de Duitse douane: 'Ze waren gealarmeerd door de naam Mohamed in mijn paspoort. Het was 1972, in die tijd waren er problemen met Palestijnen. Ze dachten dat ik er ook zo één was. Ze brachten me terug naar Zwitserland. Na ondervragingen, waaruit bleek dat ik volkomen onschuldig was, zetten ze me af op een Duits station. Daar heb ik geslapen. Een man was zo aardig om mij te waarschuwen toen ik op de trein naar Amsterdam moest stappen.'

'Fatima is het beste dat me is overkomen'

In 1973 meldde zijn vader dat hij een vrouw voor hem had gevonden. 'Hij kwam me opzoeken om het te regelen', blikt hij terug, 'hij was heel erg onder de indruk van de vele auto's in de Maastunnel. Tot zijn enorme verbazing telde hij vijfhonderd auto's per dertig minuten.' Nichtje Fatima was de beoogde bruid. Hoewel het huwelijk

gearrangeerd was, voelden Mohamed en Fatima zich bijzonder tot elkaar aangetrokken. Mohamed: 'Een mooi en lief meisje, we houden van elkaar, voorgoed.'

Binnen een week waren ze getrouwd: 'Het beste wat mij is overkomen. Een geweldige vrouw is Fatima. Ze staat voor iedereen klaar, denkt altijd aan mensen die niks hebben. Onze bejaarde burens brengt zij regelmatig eten.'

Jarenlang was Mohamed gelukkig met Fatima en hun kinderen Nourdin, Rachida, Karima, Latifa, Aziza, Djamila en Mohamed, en met de zestien kleinkinderen: 'Druk en gezellig.' En toen stierf in augustus 2020 dochter Rachida, aan de gevolgen van kanker. Eenenvestig was zij nog maar: 'Ze is drie keer geopereerd. Het heeft niet geholpen.' Een echtgenoot, dochter (14) en twee zoons (10 en 8) liet Rachida achter. De dood van zijn geliefde dochter noemt Mohamed het ergste wat hij heeft meegemaakt: 'Het is mooi dat wij als de familie veel steun aan elkaar hebben. We ondervinden ook troost door de waardering die Rachida kreeg als schoolmaatschappelijk werker. Ze was heel geliefd. Dankbare ouders vertelden ons hoe goed zij door haar waren geholpen. Ik bleef maar huilen, mijn vrouw is sterker. "Nu is het een keertje afgelopen met huilen", zei zij op een gegeven moment. We moeten door, maar we praten er samen veel over. Waarom moest dit gebeuren? Ik zeg altijd: "Als het komt, komt het, je kunt het niet tegenhouden."'

Rita Andrade-Hoste

‘In de
oorlog leer
je dingen
voor elkaar
over te
hebben’

Jarenlang was zij de drijvende kracht achter de straatgroep Volmarijn. Saamhorigheid en elkaar helpen, daarom draait het in het leven, volgens Rita (Riet) Andrade-Hoste (80). Haar moeder was haar lichtende voorbeeld. Haar uitspraak ‘God schiep zwart, blank en geel, je moet voor iedereen openstaan’ heeft Rita altijd nageleefd. ‘Je kan het niet alleen, je moet altijd voor elkaar klaarstaan.’

Haar leven begon in de toenmalige kraamkliniek aan de Henegouwerlaan. Het grootste deel van haar leven woonde Rita Andrade-Hoste in de Volmarijnstraat in de wijk Middelland. ‘Voor-tussen-achter’, beschrijft zij het kleine benedenhuisje waar zij woonde met haar ouders en broer: ‘Mijn vader en moeder sliepen in de tussenkamer, mijn broer en ik hadden een klein slaapkamertje aan de straatkant.’

Na het bombardement op Rotterdam trokken Rita en haar moeder Coba in bij Coba’s moeder aan de Oudedijk, vlakbij de gasfabriek. Hun eigen buurt vond moeder te gevaarlijk. Het gezin bleef er wonen tot het eind van de oorlog, toen vader Anton terugkeerde uit Duitsland, waar hij dwangarbeid had verricht.

‘Ik zie oma nog voor me met haar brilletje. Op zaterdag zaten we aan haar lange tafel, waar zij het krentenbrood aansneed. Dat was voor ons rijkdom.’

Rita moest hele dagen binnenblijven. Dan keek ze uit het raam, waar ze Duitse soldaten voorbij zag marcheren. Voor haar ogen werden verzetsstrijders gefusilleerd tegen de muur van de gasfabriek.

Het staat haar nog helder voor de geest hoe haar moeder op een bakfiets zonder banden in de hongerwinter strooptochten ondernam om aan eten te komen. Maaltijden bestonden vaak uit brood, suiker en thee. Beter dan niks: ‘Je had echt honger. De oorlog heeft mij gevormd. Ik weet wat armoede is. Als je de oorlog hebt meegemaakt, heb je niet zoveel luxe nodig. Je leert dat je dingen voor elkaar over hebt, je deelde het weinige dat je had.’

‘De tirannie van de Duitsers had hem de das om gedaan’

Op een gegeven moment zag Rita Amerikaanse soldaten met tanks over de Oudedijk rijden: ‘Ze deelden witbrood uit. Er liepen ook meiden met kale koppen tussen, die met Duitsers hadden gevrijd.’ Zo maakte Rita de bevrijding mee. Tot

vader uit Duitsland terugkeerde bleef zij met haar moeder bij oma wonen. De jaren dwangarbeid hadden hem getekend. Vader was getraumatiseerd door wat hij had doorgemaakt. De tirannie van de Duitsers, de vernederingen die hij moest ondergaan, het vrat aan hem. Zijn werk als apothekersassistent kon hij niet meer aan. Uiteindelijk vond hij werk in de bierbrouwerij van Oranjeboom.'

Rita kende haar vader niet meer terug. Hij was opstandig geworden, en agressief. Toch was hij voor Rita en broer Joop een perfecte vader: 'Wij konden alles van hem krijgen, maar met mijn moeder maakte hij ruzie. Ik weet nog dat hij een boterham tegen het behang gooide. Bewonderenswaardig hoe mijn moeder de moed erin hield en voor een goede opvoeding zorgde.'

Kort na de oorlog kreeg de ondervoedde Rita tbc. Ze werd opgenomen in een sanatorium in Het Gooi, waar ze een halfjaar lag. Doodongelukkig voelde zij zich daar, weggehaald uit haar vertrouwde omgeving: 'Ik had vreselijk heimwee. Ik werd gevoerd met haringen, dat was kennelijk gezond. En ik lust helemaal geen haring.'

Een moeilijke periode, die Rita doorkwam dankzij de maandelijks bezoeken van haar ouders en de gedachte dat zij na een poos weer naar huis mocht.

Rita kwam thuis en ging naar school aan de 's Gravendijkwal. Een leuke tijd: 'Lekker buitenspelen met elkaar. Tollen, touwtjespringen, verstoppertje. Na schooltijd ging ik vaak naar mijn tante in de Schermklaan, een zus van mijn moeder. Ze kon heel goed breien, ze maakte mooie kleding. Ze kwam dikwijls bij ons thuis, kookte weleens voor ons. Woensdagmiddag keken we tv met de kinderen uit de straat. Pipo de Clown, Dappere Dodo. Vaak bij ons. Mijn vader had als eerste in de straat een tv gekocht.'

'Elk weekend waren we op de dansvloer'

Omdat vader niet veel verdiende, ging moeder kantoren schoonmaken. 'Om acht uur ging ze eruit, om zes uur was ze thuis. Dan moest ze nog eten koken en wassen. Net als andere buurtbewoners huurden we een wasmachine. Dat wassen kon bij onze burens. Mijn moeder deed eerst de voorwas in de tuin met een petroleumstel in een teil. De volgende dag ging het spoelen met een zakje blauw in de machine, die in de schuur stond. Daar hielp ik dan mee. Als ik het niet goed deed, kreeg ik op mijn donder. Mijn moeder was streng, maar vooral heel erg lief.'

Na de basisschool doorliep Rita de handels-ulo aan de Middellandstraat, bij meester Addiks: 'Een leuke school, met grote saamhorigheid en leuke leraren, die goed lesgaven en aandacht hadden voor de leerlingen.' Op de ulo leerde Rita boekhouden, Engels en Duits. Een typediploma haalde zij bij Instituut Schoevers.

Zij raakte bevriend met een paar meisjes, met wie ze een vast groepje vormde. Ze hadden een hoop lol en gingen zaterdagavond uit. Dansen leerde Rita bij dansschool Meyer et Fils aan de Henegouwerlaan: 'Dat moest ik van mijn vader, maar het was leuk. Quick slow...' Wat zij bij Meyer et Fils leerde, bracht Rita in de praktijk bij dancing Pompadour aan de Coolsingel. Elk weekend was zij met haar vriendinnen te vinden op de dansvloer.

Na school ging Rita werken. Eerst bij Dennenheuvel, een overkoepelende organisatie van verpleeghuizen, later bij aannemersbedrijf Dessing.

Daarna werkte zij in winkels aan de Middellandstraat. Eerst bij een winkel die fabriekspartijen inkocht en verkocht, later in een speelgoedzaak: 'Dat was leuk, vooral het contact met klanten. Er kwamen veel kinderen die iets van hun ouders mochten uitzoeken voor een dubbeltje of een kwartje. Daar hielp ik ze dan bij.'

'Soms liep ik van verdriet maar weg'

Eind jaren '70 leerde Rita haar echtgenoot kennen: Gilberto Andrade, een Kaapverdiaanse zeeman. Zij ontmoetten elkaar in een dancing. De hele avond dansten zij op muziek van een live orkest. Toen zij trouwden trok Gilberto in de bovenwoning in de Volmarijnstraat, waar Rita woonde sinds zij haar ouderlijk huis verliet. Sinds de dood van vader Anton, tot het moment dat zij in verpleeghuis De Rustenburg werd opgenomen, woonde moeder Cobra in de benedenwoning daaronder.

Zowel haar vader als haar moeder dementeerden in hun laatste levensfase. Zij overleden kort achter elkaar. 'Het was heel naar als ik bij mijn moeder op bezoek was, en zij allerlei onzinnige dingen zei. Ik liep soms huilend weg. De hoofdverpleegkundige zei dat ik erin mee moest gaan. Dat deed ik dan maar. "Ja hoor", zei ik, als mijn moeder vroeg of ik een pond andijvie en een halve bruin wilde meenemen als ik boodschappen deed.'

Door Gilberto leerde Rita de Kaapverdiaanse gemeenschap in Rotterdam goed kennen. Veel straatfeesten in de Volmarijnstraat werden opgeluisterd door Kaapverdiaanse bands. Jaarlijks brengt het echtpaar een paar maanden door op het Kaapverdise eiland Sao Vicente, waar de familie van Gilberto woont. Altijd gaat er een koffer mee, gevuld met kleding en huisraad voor arme gezinnen.

Rita: 'Door de oorlog weet ik wat armoede is. Ik heb het zelf meegemaakt, ik heb ook niet te eten gehad. In Nederland kan je een uitkering krijgen, op Kaapverdië niet. Veel mensen moeten daar hun eigen huis bouwen. Net zoals wij in de oorlog,

zijn mensen op Sao Vicente altijd bereid om elkaar in hun armoede te helpen. Je kan het niet alleen. Je moet altijd voor elkaar klaarstaan.'

Wat dat klaarstaan voor elkaar betreft, beschouwt zij de Volmarijnstraat als uniek. Van oudsher kenmerkt de straat zich door saamhorigheid: 'In andere straten leven mensen meer langs elkaar heen dan hier. Na de oorlog, toen er nog armoede heerste, en alles op de bon was, hielpen mensen in de straat elkaar. Als wij voor de buurvrouw een kilo suiker hadden gehaald, mochten we eten halen met het wisselgeld. Je kon ook iedereen vertrouwen. Veel mensen hadden een looper om binnen te komen, of een luikje in de brievenbus. Daar stak je gewoon je hand door. Er werd nooit ingebroken, de sociale controle was groot.'

'Een knik en een groet, dat doet een mens goed'

In 1991 richtte een groep actieve bewoners, waaronder Rita, de straatgroep Volmarijn op. Aanleiding vormde de overlast van café De Drie Muskietiers, op de hoek van de Volmarijnstraat en de 's Gravendijkwal. Rita: 'Die tent was tot vier uur 's nachts open en veroorzaakte een enorme herrie.' De bewoners gingen in gesprek met de eigenaar, die maatregelen nam tegen de overlast, en besloot de straat te sponsoren bij activiteiten. De bewoners organiseerden plantdagen in de straat, de eerste planten verschenen naast De Drie Muskietiers. De straatgroep was geboren. De leden kwamen samen in een vervallen garage, gestoffeerd met een oranje

gordijn. Zij organiseerden spetterende straatfeesten met bands, deejays, kinderspelletjes en barbecues.

‘Door die feesten ontstaat binding met de bewoners, zo haal je ze bij elkaar.’

Behalve het organiseren van Opzomer-activiteiten, in de vorm van straatfeesten en plantdagen, zette de straatgroep zich in voor structurele verbeteringen in de straat. Plannen van de gemeente en de woningcorporatie werden kritisch gevolgd, en in een aantal gevallen voorkomen.

‘Een leuke tijd’, kijkt Rita terug, ‘met dank aan de gangmakers Jan en Esther Schoonhoven, Suzanne van Wensveen en Marijke Velders. We hebben veel bereikt.’

‘Bij ons in de Volmarijnstraat wordt niemand weg gepest’

Zo werd dankzij bewonersprotesten de sloop van een aantal panden tegengehouden. In plaats daarvan werden zij ingrijpend gerenoveerd, volgens een alternatief plan, ontworpen door een aantal bewoners, waaronder een architect. De overlast van prostituees werd bedwongen door met hen af te spreken in de straat geen zaken te doen.

In 1993 won de straatgroep de Opzoomeerprijs, een aantal jaren later honoreerde de gemeente alle inspanningen met een Groeibriljantje, een stimuleringsprijs voor buurtinitiatieven, waaraan een geldbedrag is gekoppeld. Met dat geld werd de Oranjerie opgeknapt, het pand waar de straatgroep vergadert en activiteiten organiseert. Rita vindt het mooi te zien hoe goed straatbewoners van verschillende culturele achtergronden met elkaar opschieten. In een van de panden in de straat wonen verslaafden, op wie de bewoners een oogje houden.

‘We houden in de gaten of ze misschien hulp nodig hebben. Overal werden ze weggepest, maar hier worden ze geaccepteerd, dankzij de diversiteit in onze straat. Iedereen laat elkaar hier vrij en respecteert elkaar. Dat vormt het bindende element.’

De laatste jaren ziet Rita de band tussen bewoners minder hecht worden. Ze wijt dit aan het vertrek van de gangmakers, van wie een aantal is verhuisd, of gestopt met de activiteiten vanwege hun hoge leeftijd, gezondheidsproblemen of drukke werkzaamheden: ‘Er wordt niet meer overlegd, de hele straat wordt niet meer betrokken bij belangrijke zaken.’

In haar leven leerde Rita het meest van haar moeder. Zij was haar lichtende voorbeeld: ‘Ze drukte mij op het hart nooit van een man afhankelijk te zijn, maar voor een eigen beroep en een eigen inkomen te zorgen. Zo leefde zij zelf ook. Ze was de jongste van elf kinderen en ging al vroeg werken. Ze heeft haar leven lang hard gewerkt en was er altijd voor ons. Ze bracht mij en mijn broer respect bij voor onze medemens. Toen ze ouder werd, zat ze vaak met haar stoel voor de deur, en groette iedereen die langskwam. “Een knik en een groet, dat doet een mens goed”, zei ze altijd. Ze leerde ons geen onderscheid te maken tussen mensen, geen oordelen te hebben. Een van haar gezegdes, die ik naleef: ‘God schiep rijk, arm, blank, zwart en geel. Je moet voor iedereen openstaan. We hebben allemaal rood bloed.’”

Salomon Slier

‘Met je rug
tegen de
muur moet
je iets doen
waardoor je
gaat groeien’

Niet gering', zo omschrijft Salomon Slier (1937) zijn leven. Zijn kinderjaren werden getekend door traumatische oorlogservaringen. Vanaf zijn puberteit worstelde hij jarenlang met zijn homoseksualiteit, dat hij als een stigma voelde. Hij heeft zijn geaardheid leren aanvaarden als iets dat bij hem hoort. Zijn zware periodes maakten dat hij zich gemakkelijk inleeft in problemen van anderen, die hij met raad en daad bijstaat.

Drie jaar was Salomon Slier toen het huis aan de Boezemsingel, waar hij woonde met vader Jacob Slier (1910) en moeder Johanna Zwerus (1917) werd gebombardeerd: 'Mijn moeder was hoogzwanger van broertje Dick. We vluchtten naar het Kralingse Bos. Heftig, zoals mijn moeder moest rennen met haar dikke buik.'

Zij woonden een tijdje in Den Haag, waar zij werden ondergebracht bij een opvangadres. Daarna verhuisden zij naar de Gouvernestraat (Oude Westen). Vader droeg een ster, hij was joods. Zijn ouders, ooms en tantes werden in 1942 vanaf Loods 24 naar Duitsland gedeporteerd. Zij kwamen nooit meer terug.'

Vader Slier ontkwam, omdat hij met een niet-joodse vrouw was getrouwd. Toch kwam hij zo min mogelijk buiten. Werken mocht hij niet. Hij was ongerust over zijn familie, wist niet wat er met hen was gebeurd.

In 1944 werd vader opgepakt voor de Arbeitseinsatz. Een nare herinnering: 'De Duitsers zetten de straten af. Overal gingen ze schreeuwend naar binnen, met honden. Iedereen moest binnen zeven minuten klaarstaan. Snel wat kleren in een tas en mee. Zijn ster deed hij af, op advies van bureu.'

Thuis ging het leven door.

Salomon ging naar school aan de 'sGravendijkwal. Nooit vergeet hij de luchtalarmen, waarbij de kinderen die te dicht bij het raam zaten, een bank moesten opschuiven.

Nog steeds ziet hij de bom voor zich, die vlak voor zijn school viel. Een Engelse bom, gericht op de Sicherheitsdienst aan de Heemraadssingel: 'Een enorme knal, een vuurkolom, de school stond te schudden. Wij allemaal naar beneden.'

Op weg van school naar huis moest Salomon bij luchalarm soms winkels in vluchten.

Op school ondervond hij discriminatie: 'De meester, een NSB'er, had de pest aan me omdat ik joods was. Hij stookte de klas tegen me op. Ik kreeg overal de schuld van en

moest dan achter de kast staan. Traumatisch, soms huil ik er nog om. Ik zie hem nog voor me, die enge man in zijn stofjas. Het lukte hem om de kinderen tegen me op te zetten. Na de oorlog sloeg ik een jongen in elkaar die zich negatief uitliet over joden. Ze moesten mij van hem afhouden.'

Salomon had ook vriendjes: 'Ik was niet zo'n schoffie, raakte vooral bevriend met rustige jongens, die het prettig vonden om met mij om te gaan.'

'Uit medelijden kregen de kinderen eten'

De school sloot toen de hongerwinter uitbrak. Thuis was er bijna geen eten: 'We leefden op aardappelschillen en stijfselpap. Je kleefde aan elkaar vast van dat spul, maar het smaakte heerlijk.'

In 1944 vertrok moeder met de kinderen naar familie in Zwolle. Een hongervlucht van Rotterdam via Gouda, van waar een auto hen naar Utrecht bracht. Overnachten in een klooster met stro op de grond. 'We zaten onder de vlooiën en de luizen.'

Onderweg troffen ze meisjes met een handkar. Als moeder de kar zou helpen duwen, mochten we mee. Die meiden maakten misbruik van ons. De mensen gaven ons, kinderen, uit medelijden eten. Daar profiteerden die meiden van. Zij waren op een gegeven moment verdwenen, zodat moeder alleen moest duwen, door de sneeuw.'

Bij de familie in Zwolle bleken ze niet welkom. Een moeder met drie kinderen, dat trokken de tantes niet. Salomon en Dick werden ondergebracht in een school, broertje Jan en zijn moeder bij een boer. Een vrek, die haar voor niks liet werken: 'Daarom pikte zij eten.'

Met een groep andere kinderen worden Salomon en Dick opgehaald door een kerkelijke hulporganisatie. Als de koets, die hen naar Hardenberg brengt, een stukje op weg is, haalt moeder hen in op de fiets. Ze komt kleren brengen. Dick ziet haar, klampt zich huilend aan haar vast. Maar hij moet loslaten, de koets vertrekt. Salomon ontfermt zich over zijn broertje. In Hardenberg worden de kinderen opgehaald, de meesten achterop de fiets. Daar wordt Salomon van Dick gescheiden.

De kinderen worden ondergebracht bij boeren. Salomon komt bij een oude boer met twee volwassen zoons en een dochter: 'Die dochter werd mijn tweede moeder. We hadden goed te eten, maar het was jammer dat er weinig kinderen waren, behalve één meisje met wie ik zandtaartjes bakte. Die boeren hadden eigenlijk

liever een meisje in huis. Jongens vonden ze te wild. Ze boften met zo'n braaf jongetje als ik, die de koeien aaide in plaats van overal op te klimmen.'

Na afloop van de oorlog werden de broertjes met moeder herenigd. Zij kwam hen ophalen, nadat Salomon zijn tante had geschreven waar zij zaten.

Salomon was van zijn moeder vervreemd: 'Ik wilde eerst niks van haar weten.'

Rotterdam waren de broertjes volkomen ontwend: 'We waren boertjes op klompjes geworden. Bittere tranen huilden wij, van heimwee naar het boerenland, waar we zo heerlijk buiten konden zijn.'

Om de overgang naar de grote stad te verkleinen, mochten de jongens voor een tijdje terug naar Overijssel.

Vader Slier kwam beschadigd uit de oorlog. Getekend door verdriet om zijn familie en de dwangarbeid. Maar hij moest gelijk aan de slag voor zijn gezin, inmiddels uitgebreid met twee broers (1946 en 1949). In 1955 werd er nog een zus geboren. Salomon: 'Vader wilde altijd oorlogsprogramma's op televisie zien, maar kon er nooit over praten. Hij verdrog het. Later kreeg hij de rekening. Hij was ooit een vrolijke man, maar de laatste jaren van zijn leven werd hij depressief. Hij was gebroken, rookte veel, kreeg hartproblemen en stierf op zijn zestigste.'

'Ik hielp mijn moeder kantoren schoon maken, zodat ze niet alleen was'

Vader Slier speelde als violist in orkestjes op passagiersschepen van de Lloyd en de Holland Amerika Lijn. 'Hij had talent voor het conservatorium, maar daarvoor hadden zijn ouders geen geld. Hij had onregelmatig werk, maar als hij goed verdiend had, bracht hij cadeautjes mee van zijn reizen. Uit New York bracht hij voor mijn zusje een roze jurkje mee, waar ze mee liep te pronken. Hij bleef maanden weg. Ik hielp mijn moeder in het huishouden. Om rond te komen maakte ze schepen en kantoren schoon. Naar die kantoren ging ik mee om haar te helpen, dat vond zij prettig. Ze vond het een beetje eng, zo'n leeg kantoor in de avond. Prullenbakken legen, dat soort werk. Het lag me wel.'

Vaders dood was een vreselijke klap: 'Mijn moeder moest naar een herstellingsoord.' Tot zijn tweeëndertigste bleef Salomon thuis, als moeders steun en toeverlaat.

Na de ulo moest hij als oudste zoon meeverdienen. Hij werkte op scheepvaartkantoren, eerst als jongste bediende, later als assistent-boekhouder. Om vooruit te

komen volgde hij 's avonds de Handelsavondschool. Mooie herinneringen bewaart hij aan de expeditieafdeling van rederij Van Ommeren aan de Parklaan: 'Een gezellige afdeling op de zesde verdieping.'

Hij werd verliefd op een collega, die hij zijn liefde verklaarde: 'Die jongen kon dit niet beantwoorden, hij was hetero. Hij kon dat niet aan en nam ontslag.'

Als puber durfde Salomon niet voor zijn homoseksualiteit uit te komen: 'Ik wist hoe men ertegenaan keek, dacht dat ik niet deugde. Daardoor heb ik mijn puberteit en adolescentie gemist. Mijn coming-out, op mijn zevenentwintigste, werd versneld door die verliefdheid. Met veel vallen en opstaan, geleidelijk, kwam ik uit de kast.'

Op zijn achttiende wilde Salomon naar Israël, werken in een kibboets: 'Ik was idealistisch, wilde met anderen iets opbouwen. Maar ik kreeg het idee dat homo's in kibboetsen niet werden geaccepteerd vanwege het orthodox-joodse geloof. Een enorme deceptie, waar ik nooit overheen kwam. Kortgeleden hoorde ik dat homoseksualiteit geen probleem is in de meeste kibboetsen, die liberaal zijn. Frustrerend. Wat had mijn leven er anders uitgezien als ik wel was gegaan. Mijn coming-out was een stuk gemakkelijker geweest.'

Het verdriet om de onbeantwoorde liefde werkte lang na. Salomon wilde niet langer in eenzaamheid worstelen met zijn geaardheid, en zocht steun bij het COC, waar hij later ook vrijwilligerswerk deed. Een bevrijding: 'Eindelijk kon ik er met anderen over praten.'

Wel had hij moeite met de geheimzinnige sfeer die om het COC hing: 'Aanbellen en dan ging er een luikje open. Je voelde je een misdadiger.'

In die periode kwam zijn coming-out goed op gang: 'Mijn afdelingschef hoorde het als eerste. Een heel christelijke man. Hij ving mij goed op. Heel bijzonder, ik denk er met dankbaarheid aan terug. Mijn ouders pakte het ook goed op. Een arts, die ik het vertelde, heeft het hen weer verteld. Zelf durfde ik niet. Ze waren opgelucht, dachten dat er iets veel ergers was. Toch lagen ze uit bezorgdheid een paar nachten wakker.'

Zijn eerste vriend kreeg Salomon via relatiebemiddeling. Frans, een Brabander. 'Mijn grote liefde. Hij haalde me van de bus. Ik stapte uit en het was gelijk raak. Het moest wel stiekem, in zo'n katholieke streek. Zogenaamd was ik een vriend uit militaire dienst. Frans vroeg mij op een gegeven moment bij hem in te trekken, maar op het laatste moment durfde ik dat niet aan. Wonen in een heel andere stad, ik was er nog niet aan toe. Ik kon het Frans niet goed uitleggen. Nog nooit heb ik iemand om mij zien huilen, maar toen... Toch hebben we altijd contact gehouden.'

Kort daarna ontmoette Salomon zijn huidige vriend Chiel. Hij woont sinds een paar jaar in hetzelfde complex als Salomon: 'We komen regelmatig samen, maar in mijn eigen huis ben ik het liefst alleen.'

Langzamerhand kwam Salomon tot de conclusie dat welzijnswerk hem beter paste dan boekhouden. Als oudste in een gezin van zes was hij gewend aan zorgtaken, waar hij veel voldoening uit haalde. 'Al moest ik er ook wel tegenaan.' Ook zijn vrijwilligerswerk bij het COC, waar hij zich in anderen inleefde, zette hem op het spoor van een carrièremove: 'Ik was gegroeid, raakte meer geïnteresseerd in wat om mij heen gebeurde: 'Het homo-zijn heeft bijgedragen aan het inzicht dat je, met je rug tegen de muur iets moet doen waardoor je gaat groeien.'

Overdag werkte Salomon bij Van Ommeren, 's avonds volgde hij de urgentieopleiding aan de Sociale Academie. 'Het waren de jaren zeventig. Alles was in beweging. Het speelde zich af in de dagopleiding, waar studenten de lakens uitdeelden. Bij de avondopleiding kwamen docenten opgefokt binnen omdat ze overdag uit hun leslokaal waren gezet.'

‘Het is fantastisch om als oudere nog zoveel te leren van jonge mensen’

Jarenlang deed Salomon maatschappelijk werk in Noord, na zijn pensioen ging hij nog vijftien jaar door als vrijwilliger. Een poel van ellende. Relatieproblemen, verslaving, armoede. 'Schuldenproblematiek kon je twintig jaar geleden goed oplossen, maar tegenwoordig is dat een stuk minder.'

Bijna dertig jaar woonde Salomon in een appartement aan De Oude Haven, totdat hij vanwege zijn knieën niet meer kon traplopen. Hij verhuisde naar het zorgcentrum van Humanitas Bergweg. Een vertrouwde buurt, waar hij jarenlang werkte: 'Gevarieerde wijk, met al die verschillende nationaliteiten.'

Salomon is een vaste bezoeker van de Roze Salon, een inloopmiddag en gespreksgroep voor lhbt-ouderen bij Humanitas Bergweg. Hij zingt daar in het koor de Roze Lijsterbessen, dat soms optreedt in verzorgingshuizen: 'Veel liedjes die je op school leerde en hits uit de jaren vijftig, erg leuk.'

Enorm plezier beleeft hij aan de voorlichting op praktijkscholen over het ondervinden van discriminatie: 'Ik ben een van de laatsten die nog kan vertellen hoe je vroeger moest leven als homo en als jood. Wat er in de Tweede Wereldoorlog is gebeurd. Mooi om te doen. Er zitten daar ook leerlingen met beperkingen. Geweldige kinderen, ontwapenend. Goie reacties. Zo'n ventje van veertien jaar dat

zegt: “Bedankt, zo hebben we allemaal wat.” Wat een rijkdom om op oudere leeftijd zo veel te leren van jonge mensen. Te midden van de toenemende intolerantie is het een warme douche dat deze jongeren zo open en onbevangen tegenover homoseksualiteit staan.’

Thomas en Gemma
Gennissen-Holtgreffe

‘Dat wij
samen zijn
is het
mooiste
wat wij
hebben’

Eten bij Jan van der Ploeghals
Hooglandstraat 69
Elke vrijdag aanvang 13.00 uur
Aanschaaf maatschap voor 4 pers. 10
en hartstikke gezellig en heel
lekker!
Reserveren is niet nodig,
tel. 06-2000 2111
Eet de

Op zijn achttiende organiseerde hij al feesten voor goede doelen, op haar vierde wilde zij al verpleegster worden. Van jongs af voelden Thomas (1941) en Gemma (1945)

Gennissen-Holtgreffe de drang om anderen te helpen. Klaarstaan voor hun medemensen vormt de rode draad in hun leven. 'Het mooiste wat er is: de blijdschap zien in de ogen van eenzame mensen, als er iemand voor hen komt.'

Tussen de puinhopen van het bombardement groeide Thomas op. 'Ik raapte kooltjes voor de kachel. Dat blijft je altijd bij. Tussen de middag brachten mensen van kledingbedrijf Peek & Cloppenburg een pannetje soep bij mijn vader, die thuiswerker was voor dit bedrijf. Een waanzinnige tijd.'

Gemma maakte die tijd niet bewust mee. Haar ouders zaten in het verzet. Zij regelden onderduikadressen, onder andere aan de Straatweg en de Johan de Wittlaan. De vader van Thomas liep aan het begin van de oorlog wacht bij de bruggen, en moest meemaken dat met Duitsers niet te sollen viel. Thomas: 'Hij had een vreselijke hekel aan de Duitsers. Toen SS'ers op een gegeven moment de naaimachine op zijn werkplek weghaalden, sloeg hij ze met een plank van de trap. Ze schrokken zich rot en sloegen op de vlucht.'

Gemma's vader had een cafetaria aan het Bergpolderplein. Het gezin met Gemma, haar ouders en haar twee broers Henk en Theo woonden boven de zaak. Bij luchtalarm kropen de mensen in het cafetaria met hun hoofd onder de tafeltjes: 'Mijn ouders vonden het een komisch gezicht als al die achterwerken boven de tafel uit kwamen.' Gelachen werd er vaker in de oorlog, weet Gemma uit verhalen van haar ouders: 'Verzet is niet alleen kommer en kwel.'

'Je kon spelen op de weg, auto's waren er toen nog niet'

Aan haar jeugd op het Bergpolderplein bewaart Gemma mooie herinneringen: 'We schaatsten vanaf de Bergse - en de Kralingse Plas naar Gouda. Ik ging als eerste op het ijs en als laatste eraf. Twee keer brak ik mijn arm omdat iemand mij groette en me vervolgens omduwde. Lag ik weer in het ziekenhuis... Maar toch ging ik weer schaatzen, vaak met mijn vader. Hij was een goeie schaatser, van hem leerde ik ijsdansen.'

Het Bergpolderplein was een fijne speelplek. Touwtjespringen, knikkeren, stoepranden, Gemma en haar vriendinnen speelden er tot etenstijd. Hondje Teddy was vaak van de partij. Gemma reed Teddy, gestoken in babykleertjes, rond in de poppenwagen. Gek was zij op het beestje: 'Een vuilnisbakkenrasje. Hij was zo lief,

deed alles wat ik wilde. Ik had zo'n verdriet toen hij stierf. Hij kreeg stuipen en toen moest ik naar de dierenarts voor een spuitje. Ik zal het nooit vergeten. Ik heb mensen zien sterven, daar kan ik beter tegen dan tegen stervende dieren.'

Thomas zijn jeugd speelde zich af in de Adriën Milderstraat in Het Nieuwe Westen. 'We honkbalden op de rijweg. Dat kon toen nog, er reden bijna geen auto's. De rioolputten waren de honken. Als we pech hadden kwam oom agent, want het mocht natuurlijk niet.' Het gezin bestond naast Thomas uit de zussen Mieke, Hennie, Martin en Els. Thomas doorliep de Mariaschool aan de Robert Fruinstraat. Mooie herinneringen bewaart hij aan juffrouw van Breugel: 'Een hele lieve vrouw. Zij vond mij een bijzonder kind, dat zette ze in mijn rapport. Ik was een van de besten van de klas, met veel negens en tienen, maar verder studeren was niks voor mij. Ik wilde centjes verdienen.'

'We hadden nette kleding aan: stropdas en mooie jurkjes. Dicht bij elkaar dansen was er niet bij'

In de buurt waar hij opgroeide wil Thomas nu niet meer wonen: 'Ik heb het zien verpauperen. De straten werden vuiler, de winkelstand ging achteruit door gebrek aan klandizie. Er kwamen van die miezerige winkeltjes voor in de plaats.' Gemma ging naar de Theresiaschool aan de Johan de Wittlaan, waar later ook haar kinderen naartoe gingen. Toen de school vijftig jaar bestond, heeft Thomas een boekje gemaakt. Gemma: 'Juffrouw Boekhout, mijn juf in de vijfde klas, noemde Thomas een beetje een oproerkraaier, door de toon in dat boekwerkje. Zij haalde herinneringen aan mij op. Dat het jammer was dat mijn mooie lange paardenstaart eraf moest van de dokter, omdat ik zo veel hoofdpijn had. "Toen je de lagere school erop had zitten, kwam je nog heel wat keren naar school terug om over je belevenissen te vertellen," schreef zij in het boekje. Later, toen onze kinderen op die school zaten, was ik heel actief in de oudercommissie en met creatieve middagen.' In 1957 verhuisde het gezin Holtgreffe naar de Ringdijk in Schiebroek. 'De koeien liepen bij ons voor de deur, heel gezellig. Ik heb de wijk zien bouwen, en zag dat zij plaats moesten maken voor flatgebouwen.'

Sociaal bewogen was Gemma sinds haar prilste jeugd. "Sociaal geboren", noemt zij zichzelf. Toen ze vier was wilde ze al verpleegster worden en op haar elfde hielp zij met een groepje kinderen in de bibliotheek aan de Statenlaan boeken uitlenen en ingeleverde boeken in de kasten terugzetten. Dat sociale heeft zij van huis uit meegekregen: 'Mijn ouders gaven het juiste voorbeeld. "Je bent niet alleen op de wereld", hielden zij ons altijd voor. Ik kan mij inleven in mensen, mijn moeder zag dat

aan mij. “Jij bent een kind van de ogen”, zei ze tegen mij, waarmee ze bedoelde dat ik kon zien wat er met iemand aan de hand was.’

Na de huishoudschool volgde Gemma de verpleegopleiding in het Sint Franciscus Gasthuis, waar zij, en -in een latere levensfase- haar kinderen werden geboren. ‘Het vak heb ik in de praktijk geleerd van een schat van een non, zuster Albertien. Ze was een echte tante voor ons.’ Een mooie tijd. Gemma had plezier in het werk, maar de nachtdiensten braken haar op: ‘Overdag slapen was er niet bij, overal hoorde ik herrie. Ik was bang dat ik van moeheid fouten zou maken.’ Na haar diplomering koos Gemma daarom voor een opleiding tot laborante. Dit werk heeft zij gedaan tot zij trouwde.

Thomas werd op zijn achttiende op verzoek van pastoor Zondag bestuurder van Instuif ‘t Kraaiennest, een katholieke instuif voor jongeren aan de Noordsingel, waar op zaterdagavond kon worden gedanst op muziek van een disco of van bands. Thomas: ‘Er werd gedanst met nette kleding, dus jongens in een pak met stropdas en meisjes in nette jurkjes. Dicht tegen elkaar dansen was er niet bij. Het duurde van acht tot elf. Tegenwoordig beginnen jongeren vanaf elf uur en gaan door tot in de morgen.’ De instuif was onderdeel van een landelijke organisatie, die het maandblad Tijdsein uitgaf. In dat blad werden ook de activiteiten van ‘t Kraaiennest vermeld. Thomas kwam bij ‘t Kraaiennest terecht nadat hij had gereageerd op een oproep in dit blad. Tien jaar heeft hij die avonden helpen organiseren.

Na de basisschool ging Thomas naar de ambachtsschool, waar hij een opleiding volgde tot elektricien. ‘Uit een test kwam dat ik daar geschikt voor zou zijn, maar dat was niet zo.’ Hij ging werken bij een telecombedrijf. Eerst in het magazijn, daarna op de reclameafdeling: ‘Ik werd voor de keus gesteld om de drukkerij te gaan doen. Dan kon ik een heel korte opleiding volgen bij drukkerij Eijlander in Deventer. De broer van mijn zwager werkte daar als directeur en was bereid mij te leren hoe de persen werkten. Tot diep in de avond ben ik daarmee bezig geweest en heb het aardig onder de knie gekregen. Vroeger had ik altijd staan kijken bij Drukkerij Dirkzwager op de Binnenweg, als ik daar voorbij kwam. Oh, wat was dat mooi...’ Als vader van kleine kinderen kwam Thomas in aanraking met het speeltuinwerk. Met de kleintjes gingen Thomas en Gemma met mooi weer naar een speeltuin in Noord. Thomas: ‘De kinderen speelden, wij dronken gezellig koffie. Na een jaar werd ik gevraagd om mee te helpen met het maken van een maandblad van de speeltuin. Eerst maakten we het op de kopieermachine, later in de drukkerij. Daardoor kreeg ik ook weer ander werk. Zo hielp ik met een collega mee aan de voorbereidingen van het bezoek van Hare Majesteit Koningin Beatrix aan het Afrikaanderplein. Mede daardoor kreeg ik in 2002 een koninklijke onderscheiding.’

Thomas en Gemma ontmoetten elkaar in 1964, bij een instuifavond in het Groothandelsgebouw. ‘Gemma kon ontzettend goed dansen’, herinnert Thomas zich,

'ik bracht er geen hout van terecht. Alleen jiven kon ik goed.' Dansen is nog steeds een grote hobby van Gemma. Ze leerde het van haar ouders. Gemma en Thomas dansten de hele avond en vele avonden daarna. Ze kregen hetzelfde jaar in oktober verkering en op 9 december 1967 trouwden zij in de Verrijzeniskerk in Schiebroek. Zij gingen in de Bloklandstraat wonen, op de zolder van tante Pietje, een dove, oude vrouw. Toen zij stierf, kregen Thomas en Gemma de kans om het hele pand te kopen voor achtduizend gulden, een kans die zij met beide handen aangrepen.

Ze wilden daarna een kind, maar dat lukte niet. Een zware periode van onderzoeken volgde. Gemma: ' Een nare tijd met veel verdriet voor ons allebei.' Op een gegeven moment liet gynaecoloog Cremers Gemma voor drie weken opnemen: 'Ik was er helemaal klaar mee, zag het niet meer zitten. Dokter Cremers vroeg of ik toch wilde blijven omdat er een medicijn was ontwikkeld, dat ze wilden uitproberen. Ze moesten me overtuigen en ze vroegen Thomas erop toe te zien dat ik de medicijnen innam. De dokters hadden zoveel voor ons gedaan dat ik ja zei. Maar wel met eens kans van één op duizend. Daar was ik niet blij mee, maar veel maanden later bleek ik toch in verwachting te zijn. Thomas en ik konden het niet bevatten maar

het was toch echt zo. De professoren en de dokters en natuurlijk wij, samen waren wij zo blij dat het feest werd in het ziekenhuis, en natuurlijk met familie en vrienden. Een verhaal vol verdriet en blijdschap.'

In 1971 werd op Eerste Paasdag, 11 april, Sebastiaan geboren. Vijf jaar later volgde op Eerste Kerstdag 'kerstkindje' Vincent. Sebastiaan is inmiddels getrouwd met Ivette. Ze hebben drie kinderen, Nicole, Laura en Robin. Vincent is getrouwd met Jacqueliën. Het paar heeft twee kinderen, Michel en Melanie.

Sebastiaan en Vincent zijn allebei actief geweest bij Scouting John Mott aan de Bergse Plas, waar ook Thomas en Gemma een tijdje vrijwilligerswerk deden.

Thomas: 'Wij organiseerden een 24-uur-race op de Bergse Plas. Dan kwamen we 's nachts langs om te kijken of alles goed ging. 's Morgens bakten wij pannenkoeken.'

Vol onverwoestbaar idealisme en onstuitbare energie maakt het echtpaar zich sterk voor organisaties die zich richten op het bevorderen van saamhorigheid onder buurtbewoners, steun aan eenzame ouderen en begeleiding van verstandelijk beperkten. Thomas, lachend: 'Wij hebben maar één handicap: we kunnen geen nee zeggen.' Die instelling maakte dat Thomas en Gemma de motor werden van Opzomer-activiteiten, zoals het Opzomerstraatje Orchidee, waar activiteiten werden georganiseerd als de Nationale Straatspeeldag, straatbarbecues en het optreden van Sint Nicolaas. Thomas speelde voor Sinterklaas bij grote intochten, zoals de intocht op de Peppelweg. Mooie herinneringen bewaart hij aan zijn rol: 'Zo fijn, al die enthousiaste kinderen die naar de Goedheiligman toekomen en met hem op de foto willen.'

'De onderscheiding was een complete verrassing voor ons'

Anderen opvrolijken en activiteiten voor hen helpen organiseren vormt voor Thomas en Gemma een bron van geluk. Of het nu voor Van Harte Resto is (een eettafel die buurtbewoners met elkaar in contact brengt), het Jan van der Ploeghuis (zorgtehuis voor ouderen), de Marathon Rotterdam (aan de afhaalbalie van de

startnummers), het Zorghotel van Aafje, of Stichting Vrienden van de Bloemhof (een organisatie voor mensen met een verstandelijke beperking). Zij gaan ervoor, met hart en ziel. Voor hun inzet ontvingen Thomas en Gemma een lintje in de Orde van Oranje Nassau. Thomas kreeg de onderscheiding in 2002 uit handen van burgemeester Ivo Opstelten. Gemma moest op Koningsdag 2019 naar het stadhuis komen omdat Kees, een kennis van haar, een lintje zou krijgen. Maar Kees was nergens te bekennen. In plaats daarvan stond Gemma ineens oog in oog met burgemeester Ahmed Aboutaleb, die haar de ridderorde uitreikte.

De laatste jaren richt het echtpaar zich vooral op mensen in een sociaal isolement. 'Het mooiste wat er is, de blijdschap in de ogen van mensen die nooit bezoek krijgen als er iemand voor hen komt', vindt Gemma, 'dat mensen hun lief en leed aan je toevertrouwen. Mensen die terminaal zijn, bij wie hun ziekte een eindstation is, of die juist blij zijn dat ze met kleine stapjes vooruitgaan. Soms gaan we heel diep in gesprek. Als mensen gaan vertellen, voelen ze hun ellende minder. Indrukwekkend, om een arm om je heen te krijgen van iemand die blij is dat je er bent, die zegt: "Vergeet mij niet." Daar word ik zo warm van, daar ben ik een tuttebel in.'

Mooie momenten beleeft het paar met verstandelijk beperkten uit gezinsvervangende tehuizen, die zij een dagdeel per twee weken in groepjes van zeven ontvangen bij hen thuis in Nieuw Terbregge. Gemma: 'We kunnen goed met hen praten. Bij ons komen ze tot rust. Ze zijn zo zichzelf. Ze kunnen huilend binnenkomen, om wat zij meemaken aan verdriet omdat zij zich niet geaccepteerd voelen, als mensen hen hebben nageroepen en uitgescholden voor gek. Mensen zijn een stuk minder tolerant dan vroeger. Maar na een paar minuten lachen ze om een grap die Thomas maakt. Lachen en huilen liggen bij hen dicht bij elkaar.'

Samen zijn noemen Thomas en Gemma "het mooiste wat wij hebben"

Gedurende hun hele huwelijk inspireerden zij elkaar om mensen in nood te helpen. Alle mensen die zich eenzaam voelen, raden Thomas en Gemma aan om naar anderen toe te stappen voor een gesprek.

Gemma: 'Ga niet zitten wachten tot er iemand komt. Als je alleen bent, onderneem zelf iets. Uit eigen ervaring willen wij iedereen die narigheid meemaakt adviseren: de moed erin houden, niet bij de pakken neerzitten, gewoon doorgaan.'

Mohammed el Malki:

Tussen
mensen
bestaan
geen
verschillen'

Nador, Marokko

Ik liet een heel
bestaan achter me.
Familie, vrienden,
mijn vertrouwde
omgeving.

Hij ontvluchtte zijn vaderland, omdat hij daar niks mocht en hij zich in zijn vrijheid beknot voelde. Nederland was voor hem een verademing. Maar niet alles ging van een leien dakje voor Mohammed el Malki (1952). Hij vond het ook beroerd om Marokko te verlaten, het land waar zijn roots lagen, waar zijn dochters uit zijn eerste huwelijk achterbleven, en zijn ouders, aan wie hij mooie herinneringen bewaart.

Geen eigen mening mogen geven, oppassen met alles wat je zegt, nooit eens een borreltje. Mohammed el Malki was niet politiek actief, hij werd niet vervolgd. En toch benauwden al die vrijheidsbeperkingen hem zo hevig, dat hij besloot in 1990 zijn vaderland Marokko te verlaten. Zijn vrouw en drie dochters wilden niet mee: 'De relatie met mijn vrouw was in de loop der jaren verslechterd, mijn dochters heb ik wel erg gemist.' Hij vertrok naar Amsterdam, waar hij zich bij zijn vriendin voegde, met wie hij in Marokko al drie jaar een verhouding had, en die voor haar werk naar Nederland emigreerde. 'Mijn vertrek uit Marokko was een keerpunt in mijn leven. Een totale verandering. Eindelijk voelde ik mij vrij.'

In Nador had Mohammed een goedbetaalde baan als juridisch adviseur bij de gemeente, die hij moest inruilen voor een onzeker bestaan. Met vallen en opstaan startte hij in Nederland een eenmanspraktijk, waarin hij landgenoten bijstond als advocaat en juridisch adviseur. Een vetpot is het nooit geweest. Maar zijn vrijheid woog zwaarder.

'Aan mijn moeder bewaar ik de mooiste herinneringen'

Verdriet voelde hij ook wel, na zijn vertrek: 'Tenslotte liggen in Marokko mijn wortels. Ik liet een heel bestaan achter me. Familie, vrienden, mijn vertrouwde omgeving. Ik weet niet of ik heimwee had, of gelukkig was.' In Nador groeide Mohammed op met vijf broers en zes zussen. Vader had een goede baan als gemeenteambtenaar, de twaalf kinderen zijn academisch gevormd en werken bij verschillende ministeries. Ook zijn dochters zijn goed terechtgekomen, de oudste bij het ministerie van Economische Zaken, de middelste als psycholoog, de jongste studeert economie.

'Mijn familie volgde een ander traject dan de meeste Marokkanen van de eerste generatie', beseft Mohammed: 'Wij konden iets van ons leven maken. Veel Marokkanen hadden die keus niet, omdat zij niet genoeg geld hadden. Wij konden onze school afmaken en studeren.'

Mooie herinneringen bewaart hij aan zijn moeder, die voor hem als voorbeeld diende: 'Zij was een engel, zacht van karakter. Van haar ondervond ik steun, geborgenheid en onvoorwaardelijke liefde. Ze heeft geen school gehad, maar ze was heel slim, zoals zij conflicten kon oplossen tussen vader en kinderen. Ze voelde goed aan wat er in anderen omging, en wat zij moest zeggen als zij bemiddelde bij ruzies. Vader was ook zorgzaam, gaf ook geborgenheid, maar was vreselijk streng en autoritair. Andere kinderen mochten lang buitenspelen, wij moesten altijd op tijd binnen zijn. Hij kon woedend worden als we te laat thuiskwamen of op school een onvoldoende hadden gehaald. Moeder ging in dit soort situaties met hem praten, waarbij zij altijd een vorm van compromis vond. Zij was ook heel wijs. De raad die ze mij meegaf om met vrouwen om te gaan, was zeer waardevol. Het draait er volgens haar om dat mannen aandacht schenken aan hun vrouw, zorgzaam en romantisch zijn, bijvoorbeeld door haar mee uit eten te nemen. Aandacht geven heb ik altijd nagestreefd in mijn relaties.' Lachend: 'Als je dat als man niet doet, loop je het risico dat vrouwen naar andere mannen gaan kijken.'

Zijn studententijd aan de universiteit van Fez was voor hem de gelukkigste en meest zorgeloze periode uit zijn leven: 'Alles kunnen doen met vrienden en vriendinnen. Naar de bergen, het bos, hasj roken, lol maken met elkaar, de liefdes die ik toen meemaakte, dromen van vrijheid en een mooie toekomst... Het is me altijd bijgebleven.'

'Ik ben nu alleen maar voel me niet echt eenzaam'

Nadat Mohammed bij zijn vriendin was ingetrokken in haar maisonnette op Plein 40-45 in Amsterdam, wist hij eigenlijk niet wat hij voelde: 'Gemengde gevoelens. Ik wist opnieuw niet of ik heimwee had of juist gelukkig was.' Na vier jaar liep de relatie stuk en stond Mohammed er alleen voor. In Nederland had hij geen vrienden en familie om op terug te vallen. Hij miste zijn drie dochters: 'Maar ik wilde ze niet lastigvallen met mijn problemen en ze waren te jong om te troosten. Zij hadden hun eigen wereldje, waar ik mij buiten voelde staan. Ik moet toen wel eenzaam en ongelukkig zijn geweest, maar ik besepte het niet, had geen ruimte om bij mijn gevoel te komen. Ongelukkig moet ik wel geweest zijn. Het was heel moeilijk om uit het automatisme te komen van regelen en inburgeren, ik handelde mechanisch. Mijn gevoelens waren niet aan de orde, ik kon er niet bij stilstaan. Ik was net een tram die van de ene naar de andere kant rijdt. Eigenlijk kan ik niet zeggen of ik toen gelukkig of ongelukkig was. Een droge periode.'

Om een aantal zaken te regelen, wees de gemeente Amsterdam hem een tolk toe. De vrouw die zich in die functie bij hem aandeed, werd zijn nieuwe vriendin, met wie hij in 2010 naar Rotterdam Noord verhuisde. Het eind van zijn 'droge periode'.

‘Een mooie tijd brak aan’, herinnert hij zich, ‘het was liefde op het eerste gezicht.’

Helaas hield ook deze relatie geen stand. Toch voelt Mohammed zich niet eenzaam. Nadat hij op zijn vijfenzestigste stopte als advocaat, stortte hij zich volledig op zijn hobby’s. Naast vissen deed hij geruime tijd aan karate, een sport die hij als jongen al beoefende en waarin hij de bruine band haalde. Maar zijn grote passie ligt bij het schrijven van filmscripts. Hij werkt aan een script over een heldhaftige Marokkaanse moeder, die een nier doneert aan een kind van een brandweerman, die haar kind uit een brandend huis redde: ‘Er leven veel vooroordelen over Marokkaanse vrouwen. Ze zouden ondergeschikt zijn, hun huis niet uit komen, afhankelijk zijn van mannen. Met deze film wil ik laten zien dat dit beeld niet klopt. Marokkaanse vrouwen kunnen wel degelijk sterk zijn en maatschappelijk betrokken.’

Wat het leven hem leerde?

‘Dat er geen verschillen bestaan tussen mensen. Of het nu gaat om verdeling van macht en geld, problemen en ziektes, berichten in de media, het lijkt allemaal op elkaar, in de grond is het overal ter wereld hetzelfde.’

Colofon

Dit boek is verschenen naar aanleiding van het vijfjarig bestaan van Coalitie Erbij Rotterdam in 2019 en geschreven in opdracht van SOL (Samen Ondernemend Leren).

2021 SOL (Samen Ondernemend Leren)

Teksten: Ineke Westbroek.

Fotografie: Portretfoto's Charlotte Bogaert, de overige foto's zijn door de geïnterviewden ter beschikking gesteld voor deze uitgave. Met dank aan alle geïnterviewden hiervoor.

Ontwerp: The Happy Horseman, Rotterdam

Niets in deze uitgave mag worden vermenigvuldigd of openbaar gemaakt door middel van druk, fotocopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Tot 2035 neemt het aantal 65-plussers in Rotterdam met ruim 30.000 toe, van 97.000 naar 129.000. Zij vormen straks één vijfde van de totale Rotterdamse bevolking. Dat betekent veel kennis en ervaring van een generatie ouderen die de stad veel te bieden heeft.

Als wethouder ouderen heb ik dan ook het geluk dat ik op veel plekken in de stad kom waar ik ouderen spreek. Vaak stel ik hen vragen als: Hoe was de stad vroeger? Hoe is jouw leven? Wat heb jij geleerd dat je door wilt geven?

Dat biedt interessante inzichten, oudere Rotterdammers hebben de stad voor hun ogen zien veranderen. Ze speelden een rol in onze geschiedenis én spelen nog steeds een belangrijke rol in de stad: als opa of oma, of als vrijwilliger.

SOL heeft een aantal prachtige verhalen op papier gezet. U heeft kennis gemaakt met 12 Rotterdammers en hun levensverhaal en visie op Rotterdam. En dat gewoon door dit boek open te slaan. Waardevol, want zo leren we niet alleen veel over 'vroeger': maar juist ook belangrijke levenslessen voor ons 'hier en nu'.

Wethouder Sven de Langen

Volksgesondheid, zorg, ouderen en sport